

Norges 7. rapport til FNs menneskerettskomité

Innledning

Norge leverer sin sjuende periodiske rapport i tråd med FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 40 nr. 1 bokstav b og i henhold til FNs høykommissær for menneskerettigheters brev 26. juli 2016 hvor fristen for å levere rapporten ble satt til 1. august 2017. Norge skal besvare spørsmålene som fremgår av «List of issues prior to submission of the seventh Periodic Report of Norway» (CCPR/C/NOR/QPR/7) (heretter omtalt som «LOIPR»), som ble vedtatt av FNs menneskerettskomité i dens 117. sesjon (20. juni til 15. juli 2016). Rapporten er utarbeidet med utgangspunkt i retningslinjene for de periodiske rapportenes form og innhold (HRI/GEN/2/Rev.6) og retningslinjene for statenes rapporter under FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 40 (CCPR/C/2009/1).

For å lette gjennomgåelsen av rapporten vises det til Norges tidligere periodiske rapporter: den sjette rapporten, levert i 2009 (CCPR/C/NOR/6) og tillegg til den sjette rapporten levert i 2011 (CCPR/C/NOR/Q/Add.1), den femte periodiske rapporten levert i 2004 (CCPR/C/NOR/2004/5), den fjerde periodiske rapporten levert i 1997 (CCPR/C/115/Add.2), den tredje periodiske rapporten levert i 1992 (CCPR/C/70/Add.2), den andre periodiske rapporten levert i 1988 (CCPR/C/42/Add.5), den opprinnelige rapporten levert i 1977 (CCPR/C/1/Add.5) og tillegg til den opprinnelige rapporten levert i 1979 (CCPR/C/1/Add.52).

Justis- og beredskapsdepartementet har koordinert rapporteringsprosessen. En rekke departementer har bidratt med innspill til rapporten, og sivilsamfunnet har spilt en viktig og aktiv rolle i utarbeidelsen av rapporten. I november 2016 holdt Justis- og beredskapsdepartementet et åpent møte med representanter fra sivilsamfunnet, Sametinget og andre relevante aktører, hvor departementet informerte om rapporteringsprosessen og deltakerne fikk mulighet til å komme med innspill til Norges rapport. I februar 2017 ble et utkast til rapport sendt ut til de samme aktørene og lagt ut på Justis- og beredskapsdepartementets nettsider, med invitasjon til å sende inn innspill. Innspillene er tatt i betraktning under utarbeidelsen av rapporten.

Komiteens anbefalinger etter Norges sjette rapport (CCPR/C/NOR/CO/6) og Komiteens LOIPR til Norges sjuende rapport er blitt oversatt til norsk, slik at flest mulig får mulighet til å gjøre seg kjent med hvilke tema det skal rapporteres om.

Svar på «List of issues prior to submission of the seventh Periodic Report of Norway» (CCPR/C/NOR/QPR/7)

A. Generell informasjon om den nasjonale menneskerettighetssituasjonen, inkludert nye tiltak og utvikling knyttet til gjennomføringen av Konvensjonen

Svar på spørsmålene i punkt 1

Tiltak for å gjennomføre anbefalingene i Komiteens forrige “concluding observations” (CCPR/C/NOR/CO/6)

Komiteens anbefalinger etter Norges sjette rapport overlapper tematisk i stor grad temaene som er tatt opp i komiteens LOIPR til Norges sjuende rapport. Med unntak av punkt 15 i Komiteens anbefalinger anser vi derfor anbefalingene dekket av svarene til komiteens LOIPR. Punkt 15 i Komiteens anbefalinger etter Norges 6. rapport vil bli behandlet avslutningsvis i rapporten.

Prosedyrer for å gjennomføre Komiteens uttalelser og tiltak for å sikre etterlevelse av den enkelte uttalelse overfor Norge

Det departementet som har ansvar for fagområdet som Komiteens uttalelse gjelder, har ansvar for å følge opp uttalelsen. Dette skjer normalt i samarbeid med Justis- og beredskapsdepartementet, Utenriksdepartementet og Regjeringsadvokaten. Det vurderes fra sak til sak hvordan uttalelsene skal følges opp.

Komiteen har ikke avsagt noen uttalelse mot Norge om krenkelse av Konvensjonen etter at Norge avla sin forrige rapport. Når det gjelder oppfølgingen av eldre uttalelser mot Norge, vises det til Norges tidligere rapporter.

Svar på spørsmålene i punkt 2

Grunnloven fikk en ny formålsbestemmelse i 2012, som blant annet fastslår at Grunnloven skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.

Samtidig ble det gjort endringer i Grunnloven som medførte at Den norske kirke ble mer uavhengig av staten: Bestemmelsen i Grunnloven § 2 om den evangelisk-lutherske religion som "statens offentlige religion" ble opphevet og erstattet av en ny bestemmelse i § 16 om at Den norske kirke er Norges folkekirke. Grunnloven § 16 fastslår også retten til religionsfrihet og at staten skal understøtte alle tros- og livssynssamfunn på lik linje. Samtidig ble det gjort flere endringer i Grunnloven, blant annet ble kravet om at mer enn halvparten av regjeringens medlemmer måtte bekjenne seg til statens offentlige religion, opphevet. Fra 1. januar 2017 er Den norske kirke etablert som et selvstendig rettssubjekt. Arbeidsgiveransvaret for prestatjenesten i Den norske kirke og de ansatte ved de nasjonale og regionale kirkelige virksomhetene er samtidig overført fra staten til det nye rettssubjektet for Den norske kirke. Staten skal fremdeles finansiere virksomhetene som blir overdratt.

I 2014 ble Grunnloven videre styrket ved vedtakelsen av en ny menneskerettighetskatalog. Tidligere inneholdt Grunnloven enkelte spredte menneskerettigheter. Den nye del E innledes med § 92, som slår fast at statens myndigheter skal respektere og sikre de menneskerettighetene som er nedfelt i Grunnloven og i traktater om menneskerettigheter som er bindende for Norge. Deretter følger en rekke sentrale menneskerettigheter, inkludert de fleste av rettighetene i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Grunnlovens del E inneholder nå bestemmelser som er inspirert av og i hovedsak tilsvarer artikkel 2 nr. 1, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 26 og 27. Høyesterett har uttalt at de nye rettighetsbestemmelsene i Grunnloven skal tolkes i lys av sine folkerettslige forbilder, men likevel slik at fremtidig praksis fra de internasjonale håndhevingsorganene ikke vil ha samme prejudikatsvirkning ved tolkning av Grunnloven som ved tolkning av de tilsvarende konvensjonsbestemmelsene (Rt. 2015 s. 93).

De siste års endringer i Grunnloven har også styrket retten til effektive rettsmidler ved krenkelse av menneskerettighetene. I § 95 er det nå slått fast at enhver har rett til å få sin sak avgjort av en uavhengig og upartisk domstol innen rimelig tid, og at rettergangen skal være rettferdig og offentlig. Denne rettigheten må ses i sammenheng med bestemmelsen i § 89, som ble vedtatt i 2015, og som etablerer en rett og en plikt for domstolene til å prøve om lover og andre beslutninger truffet av statens myndigheter strider mot Grunnloven. Etter denne

bestemmelsen vil domstolen ha rett og plikt til å prøve om myndighetenes beslutninger er i strid med menneskerettighetsbestemmelsene i Grunnloven.

Høyesterett har vist til og anvendt rettighetene i Konvensjonen en rekke ganger i perioden siden Komiteen ga sine anbefalinger i 2011. Som eksempler viser vi til avgjørelsene i Rt. 2014 s. 1105 (politiets lagring av overskuddsmateriale etter kommunikasjonskontroll funnet å være i strid med SP artikkel 17), Rt. 2015 s. 1142 (SP artikkel 9(3) ikke ansett krenket ved at en pågrepet person først ble fremstilt for retten etter 52 timer), Rt. 2015 s. 1467 (påtalemyndighetens avslag på begjæring om innsyn i opptak fra overvåkingskamera ansett å være i strid med SP artikkel 19) og Rt. 2015 s. 1085 (domfeltes rett til reell ankeprøving etter SP artikkel 14 nr. 5 ikke ansett krenket ved at ankebehandlingen i lagmannsretten ble flere år forsinket).

B. Implementering av artikkel 1–27 av Konvensjonen

Konstitusjonelt og rettslig rammeverk for implementering av Konvensjonen (art. 2)

Svar på spørsmålene i punkt 3

Norge har ingen planer om å trekke tilbake sine forbehold til Konvensjonen.

Når det gjelder forbeholdene til artikkel 10 nr. 2 b og 3, vises det til Norges femte og sjette rapport til FNs barnekomité – 2016 (CRC/C/NOR/5-6, item 9 g, “Separation from adults”).

Bakgrunnen for forbeholdet til artikkel 14 nr. 5 er for det første at Norge i henhold til Grunnloven § 86 har et system med Riksrett, en særskilt domstol for straffesaker mot medlemmer av regjeringen, Stortinget og Høyesterett, uten ankemulighet. For det andre er forbeholdet begrunnet i at straffeprosessloven § 306 andre ledd fastsetter at anke til Høyesterett ikke kan grunnes på feil ved bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Regelen innebærer at dersom en tiltalt er blitt frifunnet ved førsteinstansbehandling og funnet skyldig i ankeinstansen, vil det ikke være adgang til å få overprøvd bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Dersom ankeinstansen som domfeller den tiltalte er Høyesterett, vil det ikke være noen adgang til overprøving.

Når det gjelder forbeholdet til art. 20 nr. 1, mener Norge at det vil være problematisk å forby enhver krigspropaganda ved lov, blant annet i lys av ytringsfriheten, og at det vil volde

betydelige avgrensingsproblemer å utforme egnede begrensninger i et slikt forbuds rekkevidde.

Svar på spørsmålene i punkt 4

Stortinget vedtok 19. juni 2014 å opprette en ny nasjonal institusjon for menneskerettigheter. Institusjonen er organisatorisk underlagt Stortinget, men er for øvrig uavhengig. Lov og instruks for institusjonen ble vedtatt av Stortinget i april 2015. Den nye institusjonens direktør tiltrådte 1. januar 2016. Institusjonen har utarbeidet sin første årsrapport (april 2016) og årbok om menneskerettighetssituasjonen i Norge (februar 2016). Institusjonen er etablert med en forutsetning om at den skal oppfylle Paris-prinsippenes krav til blant annet lovforankring, mandat og ansvarsområder, sammensetning, uavhengighet og mangfold, og den er i ferd med å utarbeide en søknad om akkreditering til Den internasjonale koordineringskomiteen for nasjonale institusjoner for å fremme og beskytte menneskerettigheter (ICC). Norske myndigheter er opptatt av å legge forholdene til rette for at institusjonen kan fullføre etableringsprosessen på en vellykket måte, og vil støtte institusjonen i prosessen med å søke akkreditering.

Når det gjelder forholdet til Paris-prinsippene, vises det særlig til følgende som fremgår av loven som regulerer institusjonens virksomhet, med tilhørende instruks:

Institusjonen er gitt et bredt mandat til å fremme og beskytte menneskerettighetene i tråd med Grunnloven, menneskerettsloven og den øvrige lovgivning, internasjonale traktater og folkeretten for øvrig. Institusjonen skal særlig ha følgende oppgaver:

- Overvåke og rapportere om menneskerettighetenes stilling i Norge, herunder legge frem anbefalinger for å sikre at Norges menneskerettslige forpliktelser oppfylles
- Rådgj Stortinget, regjeringen, Sametinget og andre offentlige organer og private aktører om gjennomføringen av menneskerettighetene
- Informere om menneskerettighetene, herunder veilede enkeltpersoner om nasjonale og internasjonale klageordninger
- Fremme opplæring om, utdanning i og forskning på menneskerettighetene
- Legge til rette for samarbeid med relevante offentlige organer og andre aktører som arbeider med menneskerettighetene
- Delta i internasjonalt samarbeid for å fremme og beskytte menneskerettighetene

Institusjonens styre skal avlegge en årlig melding til Stortinget. Ellers står institusjonen fritt til å organisere sitt arbeid og velge sine arbeidsmetoder, noe som også bidrar til dens uavhengighet.

Paris-prinsippenes krav til mangfold er ivaretatt blant annet gjennom kravene som loven og instruksen setter til sammensetningen av institusjonens styre og det rådgivende utvalget som skal bidra med informasjon, råd og innspill til institusjonens arbeid. Det stilles blant annet krav til representasjon av ulike fagfelt, kompetanse på samiske spørsmål og kjønnsbalanse og for det rådgivende utvalgets del også krav til representasjon fra frivillige organisasjoner, Stortingets ombudsmann for forvaltningen, Barneombudet, Likestillings- og diskrimineringsombudet og andre særlig berørte offentlige institusjoner.

Direktørens uavhengighet er blant annet sikret ved at han eller hun oppnevnes for en periode på seks år uten adgang til gjenoppnevning, og at Stortingets presidentskap bare kan si opp direktøren som følge av grovt pliktbrudd eller annet vesentlig mislighold av arbeidsavtalen som ikke er forenlig med den tillit stillingen krever. Stortinget velger styret for en periode på fire år. Medlemmene kan gjenvelges, men ingen kan sitte sammenhengende i styret i mer enn to perioder. Dette bidrar til å sikre styrets uavhengighet.

For å ivareta kompetanse på urfolks rettigheter i forbindelse med opprettelsen av den nye institusjonen har Stortinget, etter forslag fra regjeringen, vedtatt at Gáldu - Kompetansesenteret for urfolks rettigheter integreres i den nye nasjonale institusjonen fra 1. januar 2017. Det er lagt til grunn i kommunikasjonen mellom Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Stortingets presidentskap at samtlige ansatte overføres til den nye institusjonen, og at de ansatte fortsetter å være lokalisert i Kautokeino.

Ikke-diskriminering, likestilling mellom menn og kvinner (art. 2 nr. 1 nr. 1, 20 og 26)

Svar på spørsmålene i punkt 5

Hatefulle ytringer og hatkriminalitet

Hatefulle ytringer rettet mot ulike minoritetsgrupper vil, avhengig av de konkrete omstendighetene, kunne straffes etter straffeloven § 185 første ledd, som setter straff for den

som «forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefulle ytring».

Regjeringen lanserte i november 2016 en helhetlig strategi mot hatefulle ytringer. Strategien inneholder 23 tiltak på følgende innsatsområder: Møteplasser, barn og unge, rettssystemet, arbeidslivet, mediesektoren og kunnskap og forskning. Strategien skal bekjempe hatefulle ytringer rettet mot personer på bakgrunn av kjønn, etnisitet, religion eller livssyn, nedsatt funksjonsevne eller seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Tiltakene som er lagt frem, omfatter blant annet politiets monitorering, registrering og rapportering av brudd på straffeloven § 185 om hatefulle ytringer. Målrettet og systematisk kunnskapsoppbygging om hatefulle ytringer er et viktig område i strategien. Regjeringen har siden 2014 gitt støtte til kampanjen «Stopp hatprat på nett». Kampanjen er en del av Europarådets kampanje «Young people combating hate speech online.» Regjeringen la også frem en erklæring mot hatefulle ytringer i november 2015.

I juni 2016 la regjeringen frem en ny *handlingsplan for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LHBT-befolkningen)*. Planen gjelder perioden 2017–2020, og inneholder en rekke tiltak mot hatkriminalitet som har bakgrunn i andres homofile orientering. Tiltakene retter seg også mot hatkriminalitet på bakgrunn av hudfarge, religion eller livssyn, funksjonsevne eller andre forhold. Handlingsplanen vektlegger at politiet skal ha god kunnskap om hatkriminalitet.

I oktober 2016 lanserte regjeringen en egen handlingsplan mot antisemittisme for perioden 2016–2020. Handlingsplanen består av elleve tiltak som styrker arbeidet mot antisemittisme i skolen, formidler kunnskap om jødedom, jødisk kultur og mangfoldet i jødisk liv og historie i Norge, og støtter den jødiske minoritetens eget arbeid for å gjøre sin historie og kultur bedre kjent. Blant tiltakene som ble lansert i planen, er også et krav om at politiet skal registrere antisemittisme som motiv for hatkriminalitet i alle politidistrikter, og at det skal fremlegges årlig statistikk over slik hatkriminalitet. I perioden som handlingsplanen gjelder for, vil regjeringen støtte flere forskningsprosjekter om antisemittisme og videreføre Norges internasjonale engasjement på feltet. Regjeringen har også bevilget midler til en holdningsundersøkelse om antisemittisme i Norge. I tillegg er det bevilget midler til en kartlegging og analyse av holdningene religiøse og etniske minoriteter har til hverandre. Begge disse prosjektene skal ferdigstilles i 2017.

I 2015 mottok politiet i alt 347 anmeldelser med hatmotiv, mot 223 i 2014. 235 anmeldelser hadde rase eller etnisk tilhørighet som hatmotiv, mens 79 hadde bakgrunn i religion. Det skal utvikles statistikk over påtaleavgjørelser og domfellelser i denne type saker, men slik statistikk foreligger foreløpig ikke.

Etnisk profilering

Grunnutdanningen i politiet skal gjøre polititjenestemenn i stand til å møte ulike grupper i samfunnet med respekt og toleranse, uavhengig av etnisitet, alder, kjønn, kultur, livssyn og virkelighetsoppfatning. Politiets kontrollvirksomhet skal utføres i henhold til loven og på en profesjonell måte. Det er viktig for politiet å opprettholde et godt tillitsforhold til befolkningen. Enhver kontroll av personer, uavhengig av etnisitet, skal skje på en etisk og kvalitetsmessig forsvarlig måte. Politiet mottar svært få klager over antatt diskriminering. I 2014 mottok politidistriktene og særorganene totalt 736 klager, hvorav 25 klager ble fremmet som tilfeller av antatt etnisk eller annen diskriminering.

Det følger av utlendingsloven § 21 at politiet i forbindelse med håndheving av bestemmelsene om utlendingers innreise og opphold i riket kan stanse en person og kreve legitimasjon når det er grunn til å anta at vedkommende er utenlandsk statsborger og tid, sted og situasjon gir grunn til slik kontroll. Utvelgelseskriteriene som legges til grunn for utlendingskontroll skal aldri alene være at personen tilhører en bestemt etnisk gruppe eller religion, eller at personen har utenlandsk utseende eller utenlandske kjennetegn. Politidirektoratet har i rundskriv 2001/021 gitt nærmere retningslinjer for politiets grensekontroll og utøvelse av utlendingskontroll på territoriet.

Politiet arbeider kontinuerlig med opplæring og bevisstgjøring hva gjelder fremgangsmåten og fremtoning ved utførelsen av utlendingskontrollene. Politipersonell som utfører kontroller, skal ha inngående kjennskap til det rettslige grunnlaget for utlendingskontroll og skal utvise gode politifaglige vurderinger slik at det ikke utføres vilkårlige kontroller.

Tolletaten har iverksatt en rekke tiltak for å bekjempe diskriminering basert på etnisitet i sin kontrollvirksomhet. Blant annet er problemstillinger knytte til diskriminering en del av kontroll- og etikkfaget i opplæringen av tolltjenestemenn. Ved inngripende undersøkelse med fullstendig avkledning har man krav på en skriftlig begrunnelse for undersøkelsen (jf. tollforskriften § 13-1-1 sjettede ledd). IT-systemene som Tolletaten benytter i sin etterretnings-

og kontrollvirksomhet inneholder ikke informasjon om etnisitet. På Tolletatens nettsider er det gitt en generell begrunnelse for Tolletatens kontrollvirksomhet overfor personer.

Tolletaten har de siste fem årene mottatt om lag 40 skriftlige henvendelser, hvor det direkte eller indirekte er fremsatt påstander om diskriminering på bakgrunn av etnisitet.

Svar på spørsmålene i punkt 6

I 2013 vedtok det norske Stortinget fire nye diskrimineringslover. Blant disse var diskrimineringsloven om etnisitet, som forbyr diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn. Loven gjelder på alle samfunnsområder bortsett fra familieliv og andre rent personlige forhold, og håndheves av Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda. **Regjeringen sendte i oktober 2015 et forslag til en ny, felles likestillings- og diskrimineringslov på høring.** En felles lov vil gjøre regelverket mer oversiktlig enn i dag, gjøre det tydeligere hvilke rettigheter og plikter man har, være lettere å håndheve og dermed gi et mer effektivt diskrimineringsvern. Flere av forslagene vil styrke dagens diskrimineringsvern.

Forskningsrapporten "Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsoppgjennomgang" (Midtbøen og Lidén (2015:01 Institutt for samfunnsforskning)) viser at innvandrere i Norge opplever diskriminering på de fleste samfunnsområder.

Diskriminering i boligmarkedet

I perioden 2007–2015 fikk Likestillings- og diskrimineringsombudet totalt 15 027 henvendelser (både klage- og veiledningssaker). Av disse sakene gjaldt 403 (2,7 prosent) diskriminering i boligmarkedet.

I 2014 ble en nasjonal, langsiktig og tverrsektoriell strategi for boligsosialt arbeid "Bolig for velferd (2014–2020)" lansert. Strategiens mål er at alle skal ha et godt sted å bo, at alle med behov for tjenester skal få hjelp til å mestre boforholdet, og at den offentlige innsatsen skal være helhetlig og effektiv. Fem departementer har felles ansvar for strategien. Vanskeligstilte på boligmarkedet defineres i strategien som personer og familier som ikke har mulighet til å skaffe seg og/eller opprettholde et tilfredsstillende boforhold på egen hånd. Dette er personer som er uten egen bolig eller står i fare for å miste boligen sin, og de som bor i en uegnet bolig

eller et uegnet bomiljø. For de fleste er økonomi og finansieringsproblemer det største hinderet for å skaffe seg og beholde en bolig. Andre forhold, som blant annet utestengelse og opplevelsen av å være uønsket som nabo eller leietaker, påvirker også den enkeltes muligheter på boligmarkedet. Nyankomne flyktninger som er bosatt på asylmottak i påvente av å bli bosatt i en kommune, regnes blant vanskeligstilte på boligmarkedet. Formålet med strategien er å samle og målrette den offentlige innsatsen og bidra til å styrke kommunene i deres boligsosiale arbeid. Gjennom strategiperioden skal det jobbes systematisk og tverrsektorielt for at alle skal ha et godt og egnet sted å bo, og at de med behov for tjenester skal få hjelp til å mestre boforholdet.

Et forbud mot diskriminering på grunn av hudfarge, språkkunnskaper, nasjonalitet eller etnisk opphav og trosbekjennelse ved kjøp, salg og utleie av bolig ble innført i 2004. En undersøkelse fra 2011 viser at det finnes utvelgelses- og diskrimineringsmekanismer på leiemarkedet som medfører et dårligere og dyrere leietilbud for enkelte grupper. Leietakere med minoritetsbakgrunn betaler gjennomgående høyere husleie enn andre, og de opplever i større grad vilkårlig oppsigelser og leieforhøyelser.

Følgende tiltak er iverksatt etter 2011 for å bidra til økt kunnskap om utleie til ulike vanskeligstilte på boligmarkedet, inkludert flyktninger og personer med innvandrerbakgrunn:

1. Leieboerforeningen tilbyr alle kommuner rådgivning, kurs og informasjonsmaterieil for å bistå dem i arbeidet med å bosette flyktninger. Informasjon om rettigheter og plikter ved leieforhold er spesielt innrettet mot organisasjoner for minoritetsgrupper. Målet er at økt kunnskap om leie og utleie skal bidra til at flere leier ut boliger og å styrke leietakernes rettsikkerhet¹.

2. I 2016 ble en digital kunnskapsbank "Veiviser Bolig for velferd" lansert. Veiviseren er utviklet i fellesskap av de seks direktoratene som har oppfølgingsansvar for den nasjonale strategien "Bolig for velferd". Veiviseren er en digital kunnskapsbank med relevant informasjon om boligsosialt arbeid. Den inneholder omtale av og lenker til lover, forskrifter, regelverk og rundskriv og digitale kurs. Veiviseren gir også veiledning steg for steg i arbeidsprosesser med å bosette vanskeligstilte. Veiviseren er praktisk og konkret, og gir kommunene mulighet til å lære av hverandre og styrke helheten i det

¹ Røed Larsen/Sommervoll gjengitt i NOU 2011:15 Rom for alle

boligsosiale arbeidet på tvers av sektorer. Veiviseren er tilgjengelig for alle, og kan også være et godt verktøy for privatpersoner som søker informasjon om hvordan man skal gå frem for å leie ut bolig til vanskeligstilte.

3. I 2016 ble et nytt garantidokument i husleieforhold lansert. Dette dokumentet brukes når kommunen stiller garanti overfor en utleier for et visst antall måneders husleie, for å sikre utleierens interesser i tilfelle leieren skulle misligholde husleieavtalen.

Undersøkelser viser at mange er skeptiske til å leie ut til flyktninger eller andre vanskeligstilte på boligmarkedet. Den nye garantiordningen sikrer utleiers økonomiske interesser bedre enn mange av de garantiordningene kommunene tidligere har benyttet. Med den nye garantien risikerer ikke utleieren at kommunens garantiforpliktelser faller bort før utleieren rekker å fremme sitt krav. Dette gir lavere risiko for utleiere som leier ut til vanskeligstilte på boligmarkedet. Det er frivillig for kommunene å benytte den nye garantiordningen.

Bostøtte er en statlig finansiert behovsprøvd rettighetsordning som omfatter alle over 18 år som er lovlig bosatt i Norge. Formålet er å sikre personer med lave inntekter og høye boliggifter en egnet bolig. Militære og studenter er likevel unntatt, siden disse gruppene er dekket av andre ordninger. Boligen må være godkjent til boligformål, ha bad og toalett og gi muligheter for matlaging og hvile. Normalt skal boligen være en selvstendig boenhet. Bostøtten avkortes mot inntekt etter bestemte regler.

I 2016 mottok i gjennomsnitt 105 400 husstander bostøtte hver måned. Sju av ti bostøttemottakere var enslige og nær ni av ti bodde i leid bolig. Tretten prosent var alderspensjonister og to av ti er i kategorien ufør.

I 2016 ble bostøtteordningen utvidet slik at vanskeligstilte beboere i kollektiv kan søke om bostøtte. Bokollektiv er et mye brukt boalternativ, spesielt blant nyankomne flyktninger som mangler et nettverk og har vanskeligheter med å skaffe seg en bolig. Utvidelsen av ordningen bidrar til raskere bosetting av flyktninger og det bidrar til bedre integrering. Dette gir kommunene større handlingsrom ved bosetting av flyktninger og andre vanskeligstilte.

De boligøkonomiske virkemidlene er ikke innrettet mot bestemte grupper av befolkningen, og det er ikke laget særordninger for ulike minoritetsgrupper. Alle som er vanskeligstilt på boligmarkedet, har rett til å bli vurdert for de statlige boligøkonomiske virkemidlene.

Diskriminering i arbeidslivet

Av klagene Likestillings- og diskrimineringsombudet mottok i perioden 2007– 2015 gjaldt 6 637 (44,2 prosent) diskriminering i arbeidslivet.

Det er godt dokumentert at det skjer diskriminering i arbeidslivet. En omfattende studie fra 2012 viser at sannsynligheten for å bli innkalt til jobbintervju reduseres i gjennomsnitt med 25 prosent dersom søkeren har et utenlandskklingende navn (Midtbøen og Rogstad 2012).

Diskriminering fører til at både den enkelte virksomhet og samfunnet for øvrig ikke får brukt den kompetansen som er tilgjengelig.

I forslaget til en ny, felles likestillings- og diskrimineringslov som ble sendt på høring høsten 2015, foreslås det å presisere at det er et særlig strengt forbud mot diskriminering i arbeidslivet.

Arbeidsliv var ett av innsatsområdene i *Regjeringens handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering (2009–2012/2013)*. Det ble etablert et samarbeid med partene i arbeidslivet som resulterte i en avtale om felles mål og tiltak for å fremme likestilling og forbygge etnisk diskriminering i arbeidslivet. I tillegg ble det blant annet gitt midler til forskningsprosjekter, mentorprogrammer for kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn og ulike tiltak for å stimulere til økt mangfold i arbeidslivet.

Ulike sysselsettingstiltak er viktig for å motvirke diskriminering i arbeidslivet. Regjeringen la våren 2016 frem Stortingsmeldingen Meld. St. 30 *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*. Meldingen inneholder 69 tiltak som skal sikre at flere nyankomne innvandrere med bakgrunn som flyktninger raskere kommer i arbeid eller utdanning og får en fast tilknytning til arbeidslivet.

Regjeringen vil øke sysselsettingen blant innvandrere som er uten tilknytning til arbeidslivet, og som ikke er omfattet av andre ordninger eller som trenger tilrettelagte opplæringsløp. For å nå dette målet vil regjeringen blant annet kartlegge den enkeltes kompetanse i mottaksfasen, og etablere hurtigspor inn i arbeidsmarkedet for de som har med seg kompetanse som etterspørres i arbeidslivet. Videre skal introduksjonsloven endres slik at bruk av arbeids- og utdanningsrettede tiltak alltid skal inkluderes i arbeidet med den enkeltes individuelle plan. Regjeringen vil gjennomgå godkjenningsordningene og etablere tilbud om kompletterende

utdanning for at det skal bli enklere for innvandrere å ta i bruk medbrakt kompetanse. Regjeringen vil videreføre ordningen «Jobbsjansen», men endre måten ordningen er innrettet. Flere grupper skal få styrkede kvalifikasjoner for å delta i arbeidslivet, bedre ferdigheter i norsk og bedre innsikt i norsk samfunnsliv, slik at de får grunnlag for en varig tilknytning til arbeidslivet, overgang til utdanning og økonomisk selvhjulpenhet.

Svar på spørsmålene i punkt 7

Diskriminering av minoritetskvinner

Regjeringen har i forslaget til ny likestillings- og diskrimineringslov blant annet foreslått en egen bestemmelse som oppstiller et forbud mot diskriminering som skyldes kombinasjoner av ulike diskrimineringsgrunnlag (multippel eller interseksjonell diskriminering).

I regelverket for prosjekttilskudd til frivillige organisasjoner på familie- og likestillingsområdet er aktiviteter som bidrar til å styrke likestillingsarbeidet for kvinner med minoritetsbakgrunn ett av tre prioriterte områder. Norske myndigheter har gitt midler til rettighetsinformasjon til kvinner med innvandrerbakgrunn som et tiltak i *Likestilling 2014 Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene*. I forbindelse med *Handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering* og *Likestilling 2014, Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene* ble det gitt midler til mentorprogram for kvinner i arbeidslivet, blant annet i regi av Likestillingssenteret og arbeidsgiverorganisasjonen Virke. Kvinner med minoritetsbakgrunn var en viktig målgruppe.

Likelønn

Likestillingsloven § 21 fastslår at kvinner og menn i samme virksomhet skal ha lik lønn for samme arbeid eller arbeid av lik verdi. Lønnen skal fastsettes på samme måte for kvinner og menn, uten hensyn til kjønn.

I Norge er det organisasjonene i arbeidslivet som er ansvarlige for gjennomføringen av lønnsforhandlingene. Myndighetene har en rolle som lovgiver og tilrettelegger. Staten er også en viktig arbeidsgiver.

Myndighetene tilrettelegger blant annet gjennom at organisasjonene i arbeidslivet deltar i møter i Kontaktutvalget mellom regjeringen og Det tekniske beregningsutvalget for

inntektsoppgjørene. Dette bidrar til at myndighetene og partene i arbeidslivet har en felles forståelse av situasjonen og utviklingen i norsk økonomi. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene utarbeider dokumentasjon om utviklingen i priser og lønninger, herunder også om lønnsutviklingen for kvinner og menn. Avtalene om lønnsutviklingen fastsettes gjennom forhandlinger mellom organisasjonene på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden og i tillegg gjennom lokale og individuelle forhandlinger.

Statistikk som dekker tiden til og med 2015, viser at kvinners lønn som andel av menns lønn var på 86,1 prosent i 2015 samlet sett for alle ansatte (heltids- og deltidsansatte). Det har her vært en viss reduksjon i lønnsforskjellene mellom kvinner og menn siden 2008, men det har vært mindre endringer etter 2012. Kvinners lønn som andel av menns for heltidsansatte var litt høyere (87,7 prosent i 2015). Siden dette uttrykker et gjennomsnitt, viser disse tallene ikke nødvendigvis forskjeller mellom kjønn når det gjelder lik lønn for arbeid av lik verdi. Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltakelse, type utdanning, arbeidserfaring, arbeidstid og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen av arbeidsmarkedet. Kvinner og menn arbeider i næringer og bransjer med ulik lønnsevne, det gjelder ulike kollektive avtaler, andelen arbeidstakere som er fagorganiserte er ulik, og kvinner og menn har ulike stillinger på arbeidsplassene. Nyere forskning ved Institutt for samfunnsforskning tyder på at når det justeres for utdanningslengde, yrkeserfaring, arbeidstid, sektor, næring og yrke, er lønnsgapet mellom kvinner og menn på i underkant av 7,5 prosent (jf. vedlegg 7 i NOU 2015:6 Grunlaget for inntektsoppgjørene 2015). Lønnsforskjellene justert for disse faktorene er størst blant de med fagutdanning på videregående nivå og deretter blant de med høyere utdanning på master- og bachelornivå.

Alle aktører i arbeidslivet har stor oppmerksomhet rette mot behovet for å utjevne lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Innsatsen for å redusere lønnsforskjellene følges opp gjennom samarbeid om dokumentasjon og forskning mellom organisasjonene i arbeidslivet og myndighetene, gjennom politisk dialog mellom myndighetene og organisasjonene og gjennom den konkrete oppfølgingen i lønnsoppgjørene mellom arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjoner. Temaet er drøftet i Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor partene i arbeidslivet og regjeringen har jevnlig møter. Det er også satt ned en arbeidsgruppe om likestilling i arbeidslivet, hvor berørte departementer og hovedorganisasjonene i arbeidslivet blant annet vil følge opp dette temaet. Regjeringen vil

også bidra til å øke antallet jenter innen realfag på alle nivå, og øker derfor støtten til prosjektet «Jenter og teknologi» med 0,5 millioner kroner til totalt 2,5 millioner kroner i 2017.

Svar på spørsmålene i punkt 8

Diskrimineringsloven om seksuell orientering ble vedtatt av Stortinget i 2013. Loven etablerer et forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. I løpet av årene 2014 og 2015, etter at den nye loven trådte i kraft, behandlet Likestillings- og diskrimineringsombudet seks formelle klager knyttet til diskriminering på grunn av seksuell orientering og ni klager knyttet til diskriminering på grunn av kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk.

Det vises til omtalen av regjeringens forslag om å samle diskrimineringsloven om seksuell orientering og de tre andre likestillings- og diskrimineringslovene i en felles likestillings- og diskrimineringslov i avsnitt x over. Både den eksisterende og den foreslåtte diskrimineringslovgivningen er i overensstemmelse med diskrimineringsvernet etter Konvensjonen.

Regjeringens *handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk 2017-2020 "Trygghet, mangfold, åpenhet"* ble lagt frem sommeren 2016. Regjeringens mål er å sikre lhbt-personers rettigheter, bidra til åpenhet og aktivt motarbeide diskriminering. Planen inneholder over 40 tiltak, som dekker en rekke samfunnsområder som barnehage, skole, arbeidsliv, helse mv. Det legges i planen opp til en gjennomgående innsats for å få utviklet og spredt mer kunnskap om de utfordringene lhbt-personer møter og om hvordan tjenester kan ytes på en best mulig måte. Kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk er temaer som er integrert gjennom hele handlingsplanen. I handlingsplanen tas det også grep mot hatkriminalitet og vold.

Diskriminering basert på kjønnsidentitet – helsetjenesten

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten, fastleger, spesialisthelsetjenesten og den kommunale helse- og omsorgstjenesten skal ha nødvendig kompetanse og bevissthet til å kunne ivareta alle i befolkningen, uavhengig av seksualitet, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Lhbt-perspektivet skal systematisk inngå i arbeidet med å styrke tilgjengeligheten og kvaliteten på helse- og omsorgstjenestene, på alle nivåer av tjenestene. I tillegg er det satt i gang en rekke

tiltak i regi av likepersonsorganisasjoner, som også når brukergrupper som i mindre grad bruker øvrige helsetjenester.

Lov om endring av juridisk kjønn ble vedtatt i 2016. Loven innebærer blant annet at personer som opplever å tilhøre et annet kjønn enn de er registrert med, skal ha rett til å endre kjønn basert på egen opplevelse av kjønnsidentitet. Det er ikke krav om at vedkommende har en bestemt medisinsk diagnose eller har gjennomgått en bestemt medisinsk behandling. Det er tilstrekkelig at vedkommende erklærer å oppleve å tilhøre det andre kjønn enn han eller hun er registrert med. Personer som har fylt 16 år, skal selv kunne søke om endring av juridisk kjønn. Barn mellom 6 og 16 år må søke sammen med sine foreldre. 490 personer har søkt og fått innvilget endret juridisk kjønn i løpet av de første seks månedene etter at loven trådte i kraft. Lov om endring av juridisk kjønn har sin bakgrunn blant annet i forslagene som ble lagt frem i en rapport om helsetilbudet til personer med kjønnsdysfori fra en ekspertgruppe oppnevnt av Helsedirektoratet i 2013. På bakgrunn av høringen av rapporten pågår det en prosess i regi av helsemyndighetene, for å videreutvikle de faglige rammene for behandlingstilbudet til denne pasientgruppen. Som ledd i oppfølgingen jobber de regionale helseforetakene med å avklare hvordan deler av spesialisthelsetilbudet til pasientgruppen kan regionaliseres og innrettes, slik at de ulike behovene for hjelp imøtekommes. Dette innebærer blant annet en avklaring av oppgavefordeling mellom den nasjonale behandlingstjenesten (det øverste behandlingsnivået) og det øvrige spesialisthelsetilbudet.

Diskriminering basert på kjønnsidentitet – utdanningssektoren

Det overordnede formålet med utdanningssektorens innsats på lhbt-området er at tilbudet i barnehager og skoler skal være inkluderende for lhbt-personer. Barnehager og skoler skal ta hensyn til at barn og unge er ulike, og legge til rette for et mangfoldig felleskap som fremmer inkludering og et trygt læringsmiljø. Barnehagelovens formålsbestemmelse i § 1 sier blant annet at «[b]arnehagen skal fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering».

I stortingsmeldingen Meld. St. 19 (2015–2016) *Tid for lek og læring. Bedre innhold i barnehagen* som ble lagt frem for Stortinget våren 2016, står følgende, som Stortinget sluttet seg til: "Regjeringen vil tydeliggjøre i rammeplanen at barnehagen har ansvar for å utvikle barnas toleranse for et mangfoldig samfunn og dermed bidra til å demme opp for fordommer

og diskriminering basert på kjønn, legning, funksjonsnedsettelse, etnisitet, kultur, religion og livssyn."

Forslag til ny rammeplan om barnehagens innhold og oppgaver er på offentlig høring med frist 20. januar 2017, og vil deretter etter planen bli fastsatt og tre i kraft fra høsten 2017.

Det skal utvikles læringsressurser for lærerutdanningene om gruppebaserte fordommer, herunder fordommer mot lhbt.

Regjeringen har hatt på høring et lovforslag som etablerer en tydelig nulltoleranse mot alle former for mobbing, vold, diskriminering, trakassering og andre krenkelser i skolen. Lovforslaget dekker alle diskriminerings- eller trakasseringsgrunnlag, herunder kjønn, og seksuell orientering. Loven vil, dersom den blir vedtatt, blant annet etablere en klar aktivitetsplikt for alle som jobber i skolen, som skal omfatte plikt til å avdekke og håndtere mobbing og andre situasjoner der eleven ikke har det trygt og godt på skolen.

Vold mot kvinner (art. 3, 7 og 26)

Svar på spørsmålene i punkt 9

Regjeringens arbeid mot vold og overgrep er organisert gjennom flere handlingsplaner, som dekker alle former for vold i nære relasjoner, herunder tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, overgrep mot barn og vold og overgrep i parforhold.

Regjeringen la i oktober 2016 frem en opptrappingsplan mot vold og overgrep, som oppfølging av et vedtak i Stortinget. Opptrappingsplanen gir en oversikt over dagens situasjon, tiltak for å bekjempe vold og overgrep og hovedutfordringene knyttet til vold og overgrep. Planen inneholder både kortsiktige og langsiktige tiltak og strategier. I planen rettes innsatsen mot følgende områder:

- Ansvar, samordning og samarbeid
- Forebygging av vold og overgrep
- Kompetanse og kunnskap om vold og overgrep
- Individuelt tilpasset hjelpe- og behandlingstilbud
- Rettssikkerhet i volds- og overgrepssaker

Som oversikten under viser, har det vært en økning av antallet anmeldelser av vold i nære relasjoner de siste årene, men mørketallene antas fremdeles å være betydelige.

2012: 2558

2013: 2829

2014: 3076

2015: 3337

2016: 3450

I 2015 ble det videre registrert 1364 politianmeldelser for voldtekt eller voldtektsforsøk. Av totalt 23 drap som ble begått i 2015, ble 10 begått av nåværende eller tidligere partner.

En landsomfattende undersøkelse fra 2014 viste at 8,2 prosent av kvinnene og 2 prosent av mennene oppga å ha blitt utsatt for grov vold fra partner i løpet av livet. 9,4 prosent av kvinnene og 1,1 prosent av mennene oppga å ha opplevd voldtekt i løpet av livet.

Nasjonal faglig retningslinje for svangerskapsomsorgen omtaler hvordan helsevesenet kan avdekke og følge opp vold mot gravide og fremhever behovet for tidlig avdekking av slik vold.

Voldtektsdefinisjonen

Straffeloven § 291 fastsetter at følgende tre situasjoner regnes som voldtekt:

- Å skaffe seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd
- Seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen
- Ved vold eller truende atferd få noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv

Straffeloven § 299 regulerer voldtekt av barn under 14 år og omfatter følgende:

- Seksuell omgang med barn under 14 år
- Å få et barn under 14 år til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv
- Å foreta en kvalifisert seksuell handling med barn under 14 år

Justis- og beredskapsdepartementet sendte i februar 2013 ut et høringsnotat hvor det ble reist spørsmål om å endre lovens definisjon av voldtekt slik at manglende samtykke gjøres til det sentrale temaet. Høringsinstansene uttrykte ulike syn på spørsmålet. Departementet uttalte til Stortinget i desember 2015 at forslaget om manglende samtykke reiser prinsipielle spørsmål som departementet ønsker å komme tilbake til ved en senere anledning.

Norge legger vekt på at lovens definisjon av voldtekt omfatter de fleste situasjoner av seksuell opptreden uten offerets samtykke. Videre vil enhver seksuell handling foretatt med noen som ikke har samtykket til det, kunne være grunnlag for straff etter straffeloven § 297.

Det ble rettslig avklart allerede på 1970-tallet at voldtekt kunne begås i et ekteskap. Kvinner som har vokst opp i Norge, er dermed kjent med dette. For voksne innvandrere er det utarbeidet en egen opplæringsmodul om vold i nære relasjoner, som benyttes i opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Denne tar blant annet opp voldtekt i ekteskap. Læringsressursen er oversatt til 19 språk. Målgruppen er både flyktninger og andre som er omfattet av introduksjonsordningen i introduksjonsloven, arbeidsinnvandrere og innvandrere som har fått oppholdstillatelse på grunnlag av familiegjenforening med norske og nordiske borgere.

I tillegg innførte regjeringen i januar 2017 en ny ordning med 50 timers opplæring i norsk kultur og norske verdier for asylsøkere.

Politiets rolle

Politiet har en sentral rolle i arbeidet med å forebygge og bekjempe vold og overgrep. Innsatsen er betydelig styrket de siste årene, og politiet har fått en rekke nye virkemidler for å ivareta og beskytte den som er utsatt. Besøks- og kontaktforbud, mobil voldsalarm, omvendt voldsalarm (kontaktforbud med elektronisk kontroll) og adressesperre er blant tiltakene som kan iverksettes. For å strukturere arbeidet med trusselvurderinger bruker norsk politi i hovedsak et verktøy for å vurdere risikoen for partnervold som inneholder en sjekkliste med 15 risikofaktorer.

En bred informasjonskampanje med formål om å forebygge vold i nære relasjoner ble lansert av politiet i oktober 2015. Kampanjen skal gi økt kunnskap om temaet og om hva politiet kan bistå med, slik at voldsutsatte kan søke hjelp og komme ut av den voldelige situasjonen.

Det gjennomføres en stor reform av norsk politi. Regjeringens mål er å skape en handlekraftig og moderne politiorganisasjon, som skal bli enda bedre til å forebygge og bekjempe kriminalitet. De nye politidistriktene skal ha egne fagmiljøer for kriminalitetsbekjempelse innenfor blant annet menneskehandel, vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep.

Det er etablert et samarbeidsprosjekt, «Prosjekt November», der politiet og det øvrige tjenesteapparatet samarbeider tett. Prosjektets overordnede mål er å gi et mer helhetlig og samordnet tilbud til kvinner og menn som er utsatt for vold i nære relasjoner. «Prosjekt November» er etablert ved Stovner politistasjon i Oslo politidistrikt, og har tatt i mot brukere siden januar 2016.

Kunnskap og forskning

I 2016 gjennomførte statsadvokatene særskilte undersøkelser av etterforskningen i saker om voldtekt og mishandling i nære relasjoner i alle landets politidistrikter. Kvalitetsundersøkelsen ble gjennomført etter en nærmere fastlagt prosedyre, med en sjekkliste på over 100 punkter. Resultatene fra undersøkelsen skal gi grunnlag for sammenligning og læring mellom politidistriktene. Det skal også gis veiledning og kompetansehevende tiltak der undersøkelsen viser et behov for det.

På oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet foretar Statistisk sentralbyrå en analyse av familievoldssaker og saker om vold og seksuelle overgrep mot barn, fra anmeldelse til eventuell dom. Samtidig evaluerer Politihøgskolen bruken av straffebestemmelsen om mishandling i nære relasjoner. Analyseprosjektene vil gi grunnleggende informasjon om hvordan sakene håndteres av politi- og påtalemyndighet og gi grunnlag for eventuelle endringer i håndteringen av sakene.

Justis- og beredskapsdepartementet arbeider også med å etablere en kommisjon som skal gjennomgå et utvalg partnerdrapssaker. Hensikten er at erfarne fagfolk skal vurdere flere saker i sammenheng og utvikle bedre og mer treffsikre forebyggingstiltak.

Til sammen 50 millioner kroner er bevilget til forskning på vold i nære relasjoner over en fem års periode. Forskningen dekker et vidt spekter og skal gjøre det mulig å følge utviklingen over tid, og gi et bedre grunnlag for iverksettelsen av tiltak for å forebygge og bekjempe vold

i nære relasjoner. Programmet gjennomføres av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Tilbud til og tilrettelegging for ofre

Regjeringen skal etablere offeromsorgskontorer i alle landets tolv politidistrikter. Disse skal etableres etter mønster fra Støttesenteret for fornærmede i Trondheim. Satsingen innebærer at det etableres offeromsorgskontorer lokalisert hos politiet i samarbeid med kommunene. Dagens Rådgivningskontor for kriminalitetsofre overføres til politiet. Etableringen av de nye offeromsorgskontorer vil ytterligere styrke fornærmedes stilling gjennom straffesakskjeden og bidra til at voldsofre og deres pårørende ivaretas og får hjelp til å komme seg videre etter voldshandlingen.

En nettportal om vold i nære relasjoner inneholder oppdatert og kvalitetssikret informasjon til utsatte, pårørende, utøvere og hjelpeapparat om vold i nære relasjoner og voldtekt.

Voldsoffererstatningsloven § 1 gir den som har lidd personskade som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten, rett til voldsoffererstatning fra staten. Dette gjelder uavhengig av hvilket kjønn som er rammet av den straffbare handlingen. I utgangspunktet ytes voldsoffererstatning kun når den straffbare handlingen er anmeldt til politiet, jf. voldsoffererstatningsloven § 3 tredje ledd. Søkeren må ha krevd at erstatningskravet tas med i en eventuell straffesak mot skadevolderen. I særlige tilfeller kan erstatning ytes selv om disse vilkårene ikke er oppfylt. Det er for øvrig også et vilkår at kravet ikke er foreldet. Det kan maksimalt utbetales voldsoffererstatning som tilsvarer 60 ganger grunnbeløpet etter folketrygden, som per [dato] var I særlige tilfeller kan denne grensen fravikes.

Voldsoffererstatningen skal dekke lidt skade, tap i fremtidig erverv og utgifter som personskaden antas å påføre skadelidte i fremtiden (voldsoffererstatningsloven § 4). Dersom skadelidte har fått varig og betydelig skade av medisinsk art, kan vedkommende få menerstatning (voldsoffererstatningsloven § 5). Den skadelidte kan tilkjennes oppreisning for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art (voldsoffererstatningsloven § 6).

I 2015 var det til sammen 47 krisesentertilbud i Norge. Elleve av krisesentertilbudene til kvinner og seks av krisesentertilbudene til menn er universelt utformet for å ivareta behovene til personer med nedsatt funksjonsevne. I 2015 hadde 18 prosent av beboerne og 16 prosent av dagbrukerne en form for funksjonsnedsettelse.

Tvangsekteskap og kjønnslemlestelse

Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013–2016) vektlegger forebygging, økt kompetanse i hjelpetilbudene, forskning og kunnskapsutvikling. Regjeringen **utarbeider for tiden** en ny handlingsplan mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse for perioden 2017–2020, som også vil omhandle negativ sosial kontroll som setter alvorlige begrensninger for barn og unges livsutfoldelse.

Det nasjonale bo- og støttetilbudet for unge over 18 år som er utsatt for tvangsekteskap eller æresrelatert vold, er styrket i perioden 2014–2016. I 2017 er den økonomiske rammen 16 millioner kroner. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet utvikler gode modeller for fleksibilitet i tilbudet og ettervern av beboere. Tilbudet har 22 plasser og er tilpasset kvinner, menn og par. I enkelte tilfeller vil det også være mulig å gi et tilbud til enslige med barn. Den utsatte må ha behov for beskyttelse og være egnet til å dra nytte av tilbudet. Frivillige organisasjoner får tilskudd til å gjennomføre forebyggende og holdningsendrende tiltak.

Norge undertegnet Istanbulkonvensjonen om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner i 2011. Det er gjennomført endringer i straffeloven for å oppfylle kriminaliseringsforpliktelsen ved tvangsekteskap i tråd med konvensjonen.

Regjeringen viderefører mange års satsinger på forebyggende arbeid mot kjønnslemlestelse. I gjeldende handlingsplan (2013–2016) fremheves styrket kompetanse i hjelpeapparatet og bedre behandlingstilbud. Tiltakene blir nå evaluert. Tiltakene i den tidligere handlingsplanen (2008–2011) har bidratt til mer målrettet helseinformasjon, forebyggende helsearbeid og tilbud om helsehjelp. Det er likevel fortsatt behov for økt kunnskap og samarbeid i hjelpeapparatet i arbeidet mot kjønnslemlestelse. For å forebygge kjønnslemlestelse og fange opp de som trenger helsehjelp, tilbyr helsestasjonene og skolehelsetjenesten i grunnskolen samtale og underlivsundersøkelse til jenter med bakgrunn fra aktuelle land. Mange har benyttet seg av tilbudet om samtale, men få har benyttet seg av tilbudet om underlivsundersøkelse.

Bekjempelse av slaveri og tvangsarbeid (art. 8 og 24)

Svar på spørsmålene i punkt 10 a

Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel ble publisert 1. desember 2016. Planen omtaler flere tiltak overfor mindreårige ofre for menneskehandel. Den mest omfattende innsatsen er knyttet til kompetanseheving i barnevernet og implementering av et nytt rundskriv. Mandatet, ansvaret og plasseringen av Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel skal også vurderes, og i denne forbindelse vil spørsmålet om barnefaglig kompetanse bli særlig omtalt. For øvrig vil satsingen på arbeid mot menneskehandel innenfor rammen av Nordisk ministerråd og Østersjørådet (CBSS) fortsette. I ekspertgruppen for utsatte barn og unge under CBSS er menneskehandel et av de prioriterte innsatsområdene. Det har også blitt igangsatt flere regionale prosjekter på området.

1. juli 2016 ratifiserte Norge konvensjon 19. oktober 1996 nr. 26 om jurisdiksjon, lovvalg, anerkjennelse, fullbyrdelse og samarbeid vedrørende foreldremyndighet og tiltak for beskyttelse av barn (Haagkonvensjonen 1996) og fikk en operativ sentralmyndighet i henhold til konvensjonen. Konvensjonen inneholder bestemmelser om tiltak for beskyttelse av barn med tilknytning til flere stater, og vil kunne styrke rettighetene til barn utsatt for menneskehandel. Norge har også undertegnet Europarådets konvensjon mot ulovlig handel med menneskeorganer. Helse- og omsorgsdepartementet sendte 18. oktober 2016 på høring forslag til lovendringer for å kunne gjennomføre konvensjonen i norsk rett.

Norske myndigheter har finansiert nyere forskning om barn utsatt for menneskehandel (Fafo-rapport 2015:45 og Fafo-notat 2016:09) som gir ny kunnskap og anbefalinger for det videre arbeidet. I disse rapportene ligger også en evaluering av barnevernlovens bestemmelse om tvangstiltak for antatte mindreårige ofre for menneskehandel (§ 4-29).

Svar på spørsmålene i punkt 10 b

Det foreligger ikke informasjon om resultatet av etterforskningen av tilfellene der barn forlot asylmottak i 2012. I de fleste tilfeller der barn forsvinner fra mottak, finnes det ikke nok opplysninger i saken til å kunne iverksette etterforskning.

Svar på spørsmålene i punkt 10 c

Utenlandske ofre for menneskehandel som ikke har lovlig opphold i Norge, kan få oppholdstillatelse i en seks måneders refleksjonsperiode, og vil få tilbud om annen bistand under oppholdet, blant annet juridisk rådgivning. I 2015 fattet Utlendingsdirektoratet 62 vedtak om refleksjonsperiode for antatte ofre for menneskehandel, hvorav 22 søknader ble innvilget. Det ble også fattet 67 vedtak om begrenset oppholdstillatelse i inntil tolv måneder i forbindelse med straffesaker, hvorav 41 søknader ble innvilget. Om lag to tredjedeler av søkerne var kvinner, en tredjedel var menn og to var mindreårige søkere. Den klart største gruppen søkere var fra Nigeria. Bakgrunnen for avslagene var hovedsakelig at utlendingen allerede hadde lovlig opphold som asylsøker, at anførselene om menneskehandel allerede var vurdert i vedtaket om beskyttelse, at sakene ikke var tilstrekkelig opplyst ved fremsettelse av søknad, blant annet fordi søkerne ikke ønsket å oppgi bostedsadresse, eller at det ikke forelå holdepunkter for at søkeren var innstilt på å motta hjelp og følge opp de tiltakene som tilbys.

Som et tiltak i regjeringens handlingsplan mot menneskehandel skal refleksjonsperioden tydeliggjøres for å sikre at ordningens formål ivaretas og for å hindre misbruk av ordningen.

Ofre for menneskehandel har ulike botilbud, avhengig av blant annet oppholdsstatus og utnyttelsesform. Noen bor på asylmottak, mens andre bor i private leiligheter eller på hospits. En del ofre for menneskehandel som utnyttes i prostitusjon, får et midlertidig botilbud på krisesentre gjennom tiltaket ROSA (Reetablering, Oppholdssteder, Sikkerhet og Assistanse). ROSA tilbyr bistand og beskyttelse i hele Norge, 24 timer i døgnet, til ofre for menneskehandel som har blitt utnyttet i prostitusjon. Tiltaket drives av Krisesentersekretariatet og finansieres av Justis- og beredskapsdepartementet.

Medlemskap i folketrygden er et grunnvilkår for rett til de fleste av ytelsene fra folketrygden. Utgangspunktet er at man er pliktig medlem i folketrygden, hvis man er bosatt i Norge. Personer som har fått oppholdstillatelse i Norge i en refleksjonsperiode på mindre enn tolv måneder og som ikke er i arbeid her, oppfyller ikke de nærmere vilkårene for pliktig medlemskap i folketrygden. Etter folketrygdloven § 2-7 kan imidlertid personer som oppholder seg i Norge, men som ikke fyller vilkårene for pliktig medlemskap i folketrygden, innvilges frivillig medlemskap hvis dette etter en samlet vurdering er rimelig. Arbeids- og velferdsdirektoratet har siden 2008 etablert en praksis hvor personer som er innvilget seks måneders opphold i en refleksjonsperiode, etter søknad får innvilget frivillig medlemskap med rett til dekning etter folketrygdloven § 2-7 tredje ledd bokstav b. Medlemskapet gir i

praksis rett til stønad ved helsetjenester etter folketrygdloven kapittel 5 og engangsstønad ved fødsel eller adopsjon (61.120 kroner per 1. januar 2017). Medlemskapet gir også fulle rettigheter til helsehjelp etter reglene i pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1a og 2-1 b.

Ofre for menneskehandel som ikke har lovlig opphold og medlemskap i folketrygden, og som heller ikke har rett til helsehjelp i henhold til gjensidighetsavtale med annen stat, har rett til øyeblikkelig hjelp og annen helsehjelp som er helt nødvendig og som ikke kan vente uten fare for nært forestående død, varig sterkt nedsatt funksjonstilstand, alvorlig skade eller sterke smerter.

Svar på spørsmålene i punkt 10 d

Politiets kompetansegruppe mot menneskehandel har som oppgave å spre kunnskap om «best practice» i etterforskning av menneskehandel til alle politidistrikter. Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel gjennomfører videre opplæringstiltak der politiet kan delta. Et slikt opplæringstiltak ble senest gjennomført under en nasjonal konferanse i november 2016.

I Domstoladministrasjonens introduksjonsprogram for nye dommere er menneskerettigheter et sentralt tema. I dette temaet inngår blant annet menneskehandel, herunder relevante internasjonale konvensjoner og høyesterettspraksis om dette temaet. Dommere oppfordres også til å delta på kurs som holdes av andre tilbydere, for å heve sin kompetanse.

Svar på spørsmålene i punkt 10 e

Straffeprosessloven § 107 a første ledd bokstav a fastsetter at fornærmede har en ubetinget rett til å få oppnevnt bistandsadvokat på det offentliges bekostning i saker om overtredelse av blant annet straffeloven § 257 om menneskehandel. Bistandsadvokaten skal ivareta fornærmedes interesser, og skal også gi annen hjelp og støtte som er naturlig og rimelig i forbindelse med saken, jf. 107 c første ledd. Advokaten har også rett til å varsles om og å være til stede i alle rettsmøter og under politiets avhør av fornærmede og etterlatte.

Oppnevningen gjelder også fremsettelse og behandling av sivile krav, for eksempel krav om erstatning mot gjerningspersonen, jf. § 107 e.

Dersom det ikke gjelder en sak om overtredelse av straffeloven § 257, kan retten oppnevne bistandsadvokat «i andre tilfeller der sakens art og alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for advokat», jf. straffeprosessloven § 107 a tredje ledd.

Fornærmede kan også la seg bistå av advokat på egen regning, både i de tilfeller loven gir rett på offentlig oppnevnt advokat og utenfor, jf. § 107 f.

Ofre for menneskehandel anses omfattet av voldsoffererstatningsordningen, jf. **avsnitt x**. At ofre for menneskehandel kan søke om voldsoffererstatning, er i tråd med FNs protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn.

Bevisvurderingen er ofte en utfordring i saker om menneskehandel, og mange anmeldelser henlegges på grunnlag av bevisets stilling. At saken ikke har vært vurdert i domstolen, gjør det særlig vanskelig for voldsoffererstatningsmyndighetene å vurdere om det straffbare forholdet har funnet sted.

Rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (art. 2, 7, 9 og 26)

Svar på spørsmålene i punkt 11

Nasjonal strategi for økt frivillighet i psykiske helsetjenester (2012–2015) har ikke gitt ønskede resultater med hensyn til å oppnå reduksjon i tvangsbruk. Tvangsratene har holdt seg relativt stabile over tid, til tross for flere tiltak på området. Det er derfor tatt nye og mer forpliktende styringsgrep, for å oppnå ønsket reduksjon av tvangsbruk og korrekt rapportering av data om bruk av tvang.

Helse- og omsorgsdepartementet fremmet 17. juni 2016 forslag til endringer i psykisk helsevernloven i Prop. 147 L (2015–2016) Endringer i psykisk helsevernloven mv. (økt selvbestemmelse og rettssikkerhet). Det foreslås blant annet at pasienter som har samtykkekompetanse, ikke skal kunne behandles mot sin vilje. Den obligatoriske undersøkelsestiden før det kan fattes vedtak om tvangsmedisinering økes fra tre til fem dager. Pasienter skal få gratis advokat i inntil fem timer ved klage til fylkesmannen over vedtak om undersøkelse og behandling uten eget samtykke. Det foreslås videre at pasienter skal gis anledning til å uttale seg før det fattes vedtak om gjennomføring av psykisk helsevern, herunder tvangsbehandling. Det skal gå tydelig frem av loven at den faglig ansvarlige skal rådføre seg med annet kvalifisert helsepersonell før det fattes vedtak om undersøkelse og behandling uten eget samtykke. Det foreslås også at kravene til når det skal fattes vedtak og til begrunnelsen for vedtak om bruk av tvang, skjerpes. Bruk av tvang skal evalueres sammen med pasienten så snart som mulig etter at tiltaket er avsluttet.

Helse- og omsorgsdepartementet har stilt krav til sykehusene om fullstendig og korrekt rapportering av bruk av tvangsmidler og krav om at det etableres systemer som sikrer pålitelig registrering av data. Fra og med 2017 vil departementet følge utviklingen i bruk av både tvangsmidler (remmer, belteseng, fastholding, kortvarig anbringelse bak låst dør, beroligende legemidler) og tvangsinnleggelser. Data om bruk av tvangsmidler skal innrapporteres fra helseforetakene til norsk pasientregister og publiseres på www.helsenorge.no tre ganger i året.

Videre vil det bli tettere oppfølging av ansvaret ledelsen i helseforetakene har for å holde tvangsbruken innenfor rammen av regelverket og faglige anbefalinger. I 2017 vil det bli stilt krav til helseforetakene om å gjennomføre dialogmøter med pasienter og brukerorganisasjoner om pasientenes erfaring med tvang i alle psykisk helsevernenheter hvor tvang benyttes.

Helse- og omsorgsdepartementet har stilt krav om at alle regionale helseforetak skal ha etablert tilbud om medikamentfrie behandlingstilbud i det psykiske helsevernet. Dette kravet skal følges opp aktivt. Tilbudet ventes å være iverksatt i alle helseregioner omkring årsskiftet 2016/2017. Tilbudet i Helse Nord ble åpnet 31. januar 2017.

Regjeringen har oppnevnt et utvalg som skal gjennomgå og revidere lovreglene om bruk av tvang innenfor helse- og omsorgssektoren. Utvalget har fått frist 1. september 2018.

Arbeidet med nye retningslinjer for bruk av tvang pågår og ventes ferdigstilt i 2017. Nasjonal faglig retningslinje for bruk av elektrokonvulsiv behandling (ECT) forventes å være ferdigstilt 1. mars 2017. Spørsmålet om etableringen av et register for bruk av elektrokonvulsiv behandling inngår i arbeidet med retningslinjen.

Helse- og omsorgsdepartementet og Helsedirektoratet har i desember 2016 avholdt et møte om hvordan kontrollkommisjonenes arbeid kan styrkes for å ivareta pasienters rettssikkerhet bedre. Det skal legges større vekt på brukerperspektivet, begrunnelsene for tvang skal etterprøves mer kritisk, og det skal tas bedre hensyn til helheten i tvangstiltakene den enkelte pasienten utsettes for. Kommisjonene skal også utøve en mer aktiv velferdskontroll, som omfatter kontroll av blant annet miljø- og bomessige forhold, aktivitetstilbud mv.

Rett til frihet og personlig sikkerhet, behandling av personer som er frihetsberøvet og rettferdig rettergang (art. 7, 9, 10 og 14)

Svar på spørsmålene i punkt 12

Straffeprosessloven § 183 første ledd første punktum fastsetter at påtalemyndigheten skal fremstille en pågrepet person for tingretten «snarest mulig og senest den tredje dagen etter pågripelsen». Ved beregningen av fremstillingsfristen forlenges ikke fristen hvis den utløper på en helligdag eller en likestilt dag. Inntil lovendring i 2002 var tidsfristen «snarest mulig og så vidt mulig dagen etter pågripelsen», men fristen ble forlenget for å redusere behovet for varetektsfengsling ved å gi politiet bedre tid og anledning til å etterforske saken. Samtidig ble det understreket i lovforarbeidene at det bare unntaksvis kan være aktuelt å vente med å fremstille den siktede til lengstefristen på tre dager løper ut. Bestemmelsen er derfor i samsvar med artikkel 9 nr. 3. Som et ledd i Justis- og beredskapsdepartementets etterkontroll av utvidelsen av fremstillingsfristen for fengsling, ble det i desember 2010 sendt et forslag på høring om å innføre en fremstillingsfrist på 48 timer eller to dager. Det ble holdt åpent om fristen skulle være absolutt eller ikke. Høringsinstansene var delte i synet på om gjeldende frist burde videreføres eller om fristen burde kortes ned. Departementet konkluderte med ikke å gå videre med forslagene som ble fremmet, da de bare antas å ville ha marginal betydning. Departementet vil følge utviklingen videre og være oppmerksomme på at bruk og varighet av varetekt før domfellelse holdes til et minimum.

I Rt. 2015 s. 1142 fant Høyesterett at det ikke utgjorde noen krenkelse av artikkel 9. nr. 3 at en siktet først var blitt fremstilt for varetektsfengsling etter vel 52 timer. Høyesterett viste særlig til Komiteens uttalelser i klagesak nr. 1787/2008, 27. mars 2013 og i General Comment nr. 35, 16. desember 2014, som retten tolket slik at «tidsbruken bare helt unntaksvis kan overstige 48 timer og bare såfremt omstendighetene kan rettferdiggjøre det». Høyesterett la til grunn at Komiteens uttalelser har betydelig vekt som rettskilde ved tolkingen av Konvensjonen. I dette tilfellet fant Høyesterett at det forelå tilstrekkelige grunner som kunne rettferdiggjøre at siktede først ble fremstilt for retten etter vel 52 timer, blant annet under henvisning til at siktelsen gjaldt et alvorlig straffbart forhold der det var av betydning å avklare forholdet til en medsiktet.

Loven inneholder videre særregler for tilfeller der den pågrepte er under 18 år. I slike tilfeller må «fremstilling skje snarest mulig og senest dagen etter pågripelsen». Dersom fristen ender på en «helgedag eller en dag som etter lovgivningen er likestilt med helgedag, forlenges fristen med én dag», jf. § 183 andre ledd.

I senere år har en rekke tiltak blitt iverksatt for å redusere tiden en pågrepet person oppholder seg i politiets arrest før overføring til et ordinært fengsel. Det er utgitt nye rundskriv og retningslinjer og innført endrede rutiner. Resultatet, som vist i oversikten under, er at antall tilfeller der personer oppholder seg mer enn 48 timer i arrest er kraftig redusert.

2013: 4250 tilfeller

2014: 3465 tilfeller

2015: 2160 tilfeller

Per 31. august 2016: 582 tilfeller

I 2014 og 2015 var henholdsvis 638 og 482 barn i politiarrest. Tallene for 2016 foreligger foreløpig ikke. Det pågår et målrettet arbeid for å redusere antall barn som settes i politiarrest, og sikre et så kortvarig og lite belastende opphold som mulig. Nedgangen tallene viser har direkte sammenheng med innsatsen i politidistriktene.

Straffeprosessloven inneholder en rekke særregler som snevrer inn adgangen til å beslutte varetekstfengsling når siktede er under 18 år. Paragraf 174 fastsetter at disse siktede ikke «bør [...] pågripes hvis det ikke er særlig påkrevd», og § 184 andre ledd andre punktum fastsetter at «[p]ersoner under 18 år [ikke] skal fengsles hvis det ikke er tvingende nødvendig». Det følger av straffeprosessloven § 183 tredje ledd at påtalemyndigheten skal varsle barneverntjenesten om fengslingen. Barneverntjenesten skal også møte til hvert fengslingsmøte, «med mindre retten finner at deltagelse utover det første fengslingsmøtet er åpenbart unødvendig». Dersom fengsling besluttes, bestemmer § 185 andre ledd at fengslingsfristen «skal [...] være så kort som mulig og ikke overstige to uker» og at fristen «kan forlenges ved kjennelse med inntil to uker av gangen». Om forholdene under varetekten fastsetter § 186 andre ledd tredje punktum at fengslede under 18 år «skal kunne motta besøk av, eller sende eller motta brev fra, nær familie, med mindre det foreligger særlige omstendigheter». Isolasjon kan ikke besluttes, jf. § 186 a første ledd andre punktum.

Med unntak av lovendringene som medfører strengere vilkår for å varetekstfengsle mindreårige, er det ikke innført tiltak for å begrense hyppigheten av varetekstfengsling, da dette ikke anses som noen utfordring. Økningen av kriminalitet begått av utenlandske borgere uten tilknytning til Norge har gjort det nødvendig med varetekstfengsling for å hindre unndragelse.

Andelen av det totale antallet varetektsfengslede som isoleres, er også kraftig redusert i senere år. Av 3846 avsluttede varetekter i 2014 hadde 468 vært underlagt fullstendig isolasjon. I 92 prosent av tilfellene opphørte isolasjonen etter mindre enn 30 dager, og 99 prosent av isolasjonsfengslingene varte kortere enn 60 dager.

Når det gjelder bruken av isolasjon etter domfellelse vises det til Norges åttende periodiske rapport til FNs torturkomité (CAT/C/NOR/8), punkt 26–36.

«Post-conviction incommunicado detention» forekommer ikke i Norge.

Svar på spørsmålene i punkt 13

Rettshjelpsordningen

Den norske ordningen for fri retts hjelp er i utgangspunktet begrenset til de sakstypene som er angitt i retts hjelploven. Retts hjelpsordningen skiller mellom saker uten økonomisk behovsprøving, saker med behovsprøving og uprioriterte saker.

I saker uten behovsprøving gis retts hjelp uavhengig av vedkommendes inntekt eller formue. Dette er sakstyper av særlig inngripende karakter, for eksempel barnevernssaker som behandles av fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker og saker for kontrollkommisjonen for psykisk helsevern.

I saker med behovsprøving stilles det økonomiske vilkår knyttet til inntekts- og formuesgrenser. Dette er saker om ekteskap, skifte, foreldretvister, erstatning for personskade, oppsigelse fra bolig eller arbeid, voldsoffererstatning og trygdesaker. Inntektsgrensen som avgjør om personer kan få fri retts hjelp, er 246 000 kroner for enslige og 369 000 kroner for ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi. Personer som mottar fri retts hjelp med økonomisk behovsprøving, skal selv betale en andel av utgiftene. Ved fritt rettsråd betales en egenandel tilsvarende 995 kroner. Ved fri sakførsel skal det betales en egenandel på 25 prosent av utgiftene, men ikke mer enn 7960 kroner. Personer med bruttoinntekt under 100 000 kroner per år og personer som mottar fri retts hjelp uten behovsprøving, betaler ikke egenandel.

Det kan unntaksvis gis fri retts hjelp i andre saker enn de som er opplistet i loven, dersom økonomiske vilkår knyttet til inntekts- og formuesgrenser er oppfylt og saken objektivt sett

berører søker i særlig sterk grad. Det stilles krav om at saken i alminnelighet kan antas å berøre søkeren personlig i særlig sterk grad. Som veiledning skal det ses hen til om saken har likhetstrekk med de sakstypene som er nevnt i loven, herunder om saken har tilsvarende konsekvenser for søkeren. I vurderingen skal det også ses hen til den økonomiske verdien saken gjelder og søkerens personlige ressurser og muligheter til å ivareta egne interesser.

Det vurderes at den norske ordningen for fri rettshjelp sikrer at det blir gitt fri rettshjelp når «the interest of justice so require».

Tilgang til advokat i varetekt

Straffeprosessloven § 94 første ledd slår fast at den siktede har rett til å la seg bistå av en forsvarer etter eget valg på ethvert trinn av saken, og at den siktede skal gjøres kjent med denne retten. Denne retten gjelder både for offentlig oppnevnte forsvarere som betales av staten og privat antatte forsvarere.

Dersom den siktede er pågrepet, følger det av straffeprosessloven § 98 første ledd at den siktede «så vidt mulig [skal] ha forsvarer straks det er klart at han ikke vil bli løslatt innen 24 timer etter pågripelsen». Det samme gjelder siktede som var under 18 år på handlingstidspunktet, dersom det er klart at han ikke vil bli løslatt innen 12 timer etter pågripelsen. Dersom det allerede ved pågripelsen er klart at siktede ikke vil bli satt fri innen 24 eller, for siktede under 18 år, 12 timer, skal det derfor straks oppnevnes forsvarer.

Forbeholdet «så vidt mulig» tar i følge lovforarbeidene sikte på de tilfeller hvor det er praktisk vanskelig å skaffe forsvarer straks det er klart at pågripelsen vil vare utover 24 eller 12 timer.

Straffeprosessloven § 98 andre og tredje ledd fastsetter på tilsvarende måte at siktede «såvidt mulig» skal ha forsvarer i rettsmøte hvor spørsmålet om varetektsfengsling avgjøres, og at siktede skal gis anledning til å rådføre seg med forsvarer før fengslingsspørsmålet behandles. Forsvarer etter § 98 skal oppnevnes av retten på det offentliges bekostning, jf. § 100.

Straffeprosessloven § 100 andre ledd gir i tillegg en generell plikt for retten til å oppnevne offentlig forsvarer for siktede, uansett stadium i strafforfølgningen, når «særlige grunner taler for det, herunder at siktede har nedsatt funksjonsevne eller er i en annen fysisk eller psykisk tilstand som tilsier at det er særskilt behov for forsvarer». Siktedes sosiale og personlige forhold og sakens art og alvor er relevante momenter i vurderingen. Høyesterett har slått fast

at «særlige grunner» må tolkes på bakgrunn av den internasjonale utviklingen i synet på viktigheten av forsvarerbistand på tidlige stadier i prosessen, herunder den europeiske menneskerettskonvensjon art. 6 nr. 1 og art. 6 nr. 3 c og «de siste års arbeid innenfor EU, FN og Europarådet», jf. Rt. 2015.

Svar på spørsmålene i punkt 14

Bergen politistasjon

Når det gjelder tiltak for å bedre forholdene for personer som er i politiarrest generelt, vises det til Norges åttende rapport til FNs torturkomite, 2016 (CAT/C/NOR/8), punkt 16–20.

Politidistriktene treffer en rekke ulike tiltak for å ivareta personer under 18 år som bringes inn til politistasjonene. Arrest brukes kun der ingen andre muligheter fremstår anvendelige, og der det er mulig plasseres barn på et kontor sammen med en voksen, i stedet for på celle. Andre tiltak inkluderer åpen celledør med en voksen person kontinuerlig tilstede, hyppigere inspeksjon og tilbud om mat og lufting, tilbud om samtale og tilbud om tett kontakt med foresatte. I noen politidistrikt plasseres barn i celler med TV, vask og toalett, som anses som mindre belastende enn andre celler.

Arrestlokalene i Bergen sentralarrest består av 27 celler, der 11 benyttes som drukkenskapsceller og 14 brukes til varetekt. To celler benyttes til visitasjon.

Cellene tilfredsstiller fremdeles ikke dagens minimumskrav. Ingen av dem har tilgang til dagslys, og varetektscellene mangler toalett. Alle cellene har blitt malt slik at det er fargekontrast mellom gulv og vegger. Enkelte av varetektscellene har også fått naturmotiver malt på veggene.

I likhet med andre politidistrikter har nye retningslinjer om opphold i politiarrest medført en kraftig reduksjon i antall tilfeller der personer sitter mer enn 48 timer i politiarresten i Bergen.

Det pågår et utredningsarbeid om bygging av nytt politihus med arrestlokaler i Bergen, men det er ikke fattet endelig avgjørelse i saken.

Trandum

Når det gjelder tiltak knyttet til Politiets utlendingsinternat på Trandum generelt, vises det til Norges åttende rapport til FNs torturkomite, 2016 (CAT/C/NOR/8), punkt 121–127.

De sanitære forholdene ved Politiets utlendingsinternat på Trandum ble utbedret for noen år siden i forbindelse med en omfattende oppgradering av bygningene på anlegget.

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet mot tortur og umenneskelig behandling ved frihetsberøvelse besøkte Trandum i mai 2015. I rapporten fra besøket ble ulike forhold kritisert, men ikke de sanitære forholdene.

I september 2016 ble en ny bygning ferdigstilt. Denne ga internatet 90 nye plasser og en ny og moderne sikkerhetsavdeling, hvor sikkerhetsnivået kan tilpasses. Det er ikke rapportert om problemer med overbefolkning de senere årene.

I mars 2015 var det et større opprør på Trandum som involverte 50–60 personer og medførte grovt skadeverk. Hendelsen synes å være knyttet til frustrasjon blant personer med lengre oppholdstid på internatet. Selv om bakgrunnen for opptøyene ikke er entydig, har hendelsene vært satt i sammenheng med økt innlåsing i cellene og misnøye med aktivitetstilbudet og kostholdet. Under Sivilombudsmannens besøk oppga mange av de internerte, særlig de lengeværende, at de opplevde den samlede belastningen ved oppholdet på internatet som unødig tung.

Svar på spørsmålene i punkt 15

Når det gjelder spørsmålene om adskillelse av mindreårige innsatte fra voksne og alternative former for straff for mindreårige, vises det til Norges femte og sjette rapport til FNs barnekomité, 2016 (CRC/C/NOR/5-6), punkt 9 f) og g).

Den første ungdomsenheten ble etablert i Bergen i 2009, mens en ny ungdomsenhet på Eidsvoll åpnet i april 2016. Hver av enhetene har fire plasser, og tar i mot varetekstfengslede og domfelte personer mellom 15 og 18 år fra hele landet. Ved enhetene er det tverretatlige team som er satt sammen for å ivareta de innsattes behov under straffegjennomføringen og forberede tiden etter løslatelse. De innsatte får skoletilbud under soningen.

Flyktninger og asylsøkere (art. 2, 7, 9 og 13)

Svar på spørsmålene i punkt 16

Det klare utgangspunktet i norsk praksis er at asylsøkere ikke blir internert, men at de i stedet bor på asylmottak med full bevegelsesfrihet. Internering benyttes hovedsakelig overfor utlendinger som har fått endelig avslag på sin søknad om asyl og som ikke returnerer på egen hånd, og overfor utlendinger som er utvist.

Etter norsk rett kan utlendinger bare interneres når det er tilstrekkelig grunn til det, og internering kan ikke brukes når det etter sakens art og forholdene ellers ville være et uforholdsmessig inngrep. Videre kan det ikke besluttes internering dersom det vil være tilstrekkelig med meldeplikt eller pålegg om bestemt oppholdssted. En domstol må jevnlig kontrollere at vilkårene for internering er oppfylt, og det skal også stilles krav til progresjon i utlendingsmyndighetenes arbeid med retur.

Samlet interneringstid kan ikke overstige 12 uker, med mindre det foreligger særlige grunner. Internering for å forberede eller gjennomføre en utsendelse kan bare overstige 12 uker dersom utlendingen ikke samarbeider om gjennomføring av utsendelsen eller det er forsinkelser med å fremskaffe nødvendige dokumenter fra et annet lands myndigheter. I de tilfellene fengslingen kan overstige 12 uker, er det i loven satt en maksimaltid på 18 måneder. Fra denne fristen gjøres det kun unntak for tilfeller hvor utlendingen er utvist som følge av ilagt straff eller særreaksjon. Maksimumsgrensen har sin bakgrunn i EU-direktiv 2008/115/EC (returdirektivet) artikkel 15 nr. 6. Regjeringen legger til grunn at direktivet er i tråd med Konvensjonen.

Justis- og beredskapsdepartementet arbeider for tiden med et lovforslag om endring av utlendingslovens regler om bruk av tvangsmidler. Et av siktemålene med endringsforslaget er å tydeliggjøre regelverket. I forbindelse med lovforslaget er også alternativer til internering vurdert. Departementet har bedt politiet om å utrede muligheten for bruk av elektronisk kontroll i utlendingssaker.

Svar på spørsmålene i punkt 17

Med virkning fra 20. november 2015 trådte endringer i utlendingsloven § 32 i kraft. Bestemmelsen regulerer når utlendingsmyndighetene kan la være å realitetsbehandle en søknad om beskyttelse (asyl). Lovendringene innebærer at norske myndigheter i flere tilfeller enn tidligere kan nekte å realitetsbehandle en asylsøknad; personer som har oppholdt seg i trygge tredjeland før de ankom Norge, kan henvises til å returnere dit.

I lovens forarbeider (Prop. 16 L (2015–2016)) er det redegjort for lovforslagets forhold til Grunnloven og våre internasjonale forpliktelser. Tidligere var det et vilkår for å nekte realitetsbehandling etter utlendingsloven § 32 første ledd bokstav d, at utlendingen ville få en søknad om beskyttelse behandlet i tredjelandet. Regjeringen mener at dette vilkåret går lenger enn hva som følger av Norges forpliktelser etter folkeretten, og derfor ble vilkåret foreslått fjernet. Det er poengtert at det sentrale vilkåret for å returnere en person til et tredjeland, er at vedkommende ikke risikerer å bli utsatt for behandling i strid med Grunnloven eller våre folkerettslige forpliktelser, herunder Konvensjonens artikkel 7 og den europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 3, eller å bli sendt videre til et land der vedkommende risikerer slik behandling. Dette vilkåret må fortsatt være oppfylt. I etterkant av lovendringene instruerte Justis- og beredskapsdepartementet Utlendingsdirektoratet (UDI) og Utlendingsnemnda (UNE) om behandling av asylsøknader fra personer som har hatt opphold i Russland, herunder om anvendelsen av utlendingsloven § 32 i disse sakene (rundskriv GI-13/2015). I instruksen legges det til grunn at Russland for de fleste tredjelandsborgere er et trygt land, og at utgangspunktet derfor er at en asylsøknad skal nektes realitetsbehandlet dersom utlendingen har hatt opphold i Russland. Dersom det er konkrete holdepunkter for at asylsøkeren står i reell fare for å bli forfulgt i Russland, eller bli sendt videre til et annet område der vedkommende vil bli forfulgt, skal realitetsbehandling likevel skje. Tredjelandsborgere som er returnert til Russland etter å ha ankommet Norge over Storskog grensepasseringssted, er nektet realitetsbehandling av sin asylsøknad etter utlendingsloven § 32 første ledd bokstav a eller d.

Svar på spørsmålene i punkt 17 a

Justis- og beredskapsdepartementet sendte i desember 2015 på høring forslag til en rekke tiltak for å stramme inn og gjøre det mindre attraktivt å søke asyl i Norge. Flere av forslagene ble vedtatt våren 2016, herunder lovendringer om opptak av biometrisk personinformasjon, begrensninger i visumfrihet for asylsøkere og adgang til bortvisning på nordisk grense, opphevet rimelighetsvilkår ved henvisning til internflukt, innstramninger i regelverket om familieinnvandring og permanent oppholdstillatelse og redusert klagefrist ved åpenbart grunnløse asylsøknader.

Norge har vurdert de vedtatte endringene opp mot våre internasjonale forpliktelser, herunder FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Det legges videre til grunn at regelverket

blir praktisert i tråd med våre internasjonale forpliktelser, jf. også utlendingsloven § 3 om at loven skal anvendes i samsvar med internasjonale regler som Norge er bundet av når disse har til formål å styrke individets stilling.

Svar på spørsmålene i punkt 17 b

Personer som risikerer forhold som nevnt i artikkel 6 og 7, er vernet mot retur. Personer som søker asyl, får tilbud om individuell veiledning fra en uavhengig organisasjon i forbindelse med at søknaden fremsettes. Det er forskriftsfestet at asylintervjuet skal tilrettelegges på en måte som sikrer at saken blir best mulig opplyst. Utlendingsdirektoratet skal klarlegge om søkeren ut fra grunnlaget for asylsøknaden eller søkerens livssituasjon, har særlige behov under intervjusituasjonen. Kvinner skal spørres om de ønsker at intervjuer og tolk skal være kvinner. Det skal benyttes tolk, med mindre det kan kommuniseres forsvarlig på et felles språk. Dersom søknaden avslås, har utlendingen rett til advokat i en eventuell klagesak.

Vernet mot utsendelse på grunnlag av risiko for forhold omfattet av artikkel 6 og 7, er ikke til hinder for at det treffes vedtak om utvisning av hensyn til grunnleggende nasjonale interesser, men et slikt utvisningsvedtak kan ikke iverksettes før grunnlaget for utsendelsesvernet er bortfalt. Departementet arbeider for tiden med et lovforslag om at en utlending skal kunne utvises dersom det er grunnlag for utelukkelse fra rett til anerkjennelse som flyktning etter flyktningkonvensjonen. Et slikt utvisningsvedtak vil heller ikke kunne iverksettes før grunnlaget for utsendelsesvernet er bortfalt. For rettssikkerhetsgarantier knyttet til utvisning, se avsnitt x

Svar på spørsmålene i punkt 17 c

I norsk rett innebærer et vedtak om utvisning en plikt for utlendingen til å forlate Norge og et varig eller tidsbegrenset forbud mot senere innreise. De mest vanlige grunnlagene for utvisning er brudd på utlendingsloven eller straffeloven. I tillegg er det gitt egne regler for utvisning av EU/EØS-borgere og for saker som berører grunnleggende nasjonale interesser.

Før det fattes vedtak om utvisning, gis utlendingen et varsel om grunnlaget for utvisning. I mange saker vil utlendingen ha krav på fritt rettsråd. Når vedtaket er fattet, skal utlendingen underrettes om utfallet av vedtaket og gis en begrunnelse på et språk han eller hun forstår.

Utlendingen vil ha rett til å påklage vedtaket til en klageinstans, og vil normalt også ha rett til å få bli i Norge inntil klagebehandlingen er ferdig dersom han eller hun har oppholdstillatelse.

Når det gjelder spørsmålet om hvordan det slås fast om en persons opphold i Norge har vært lovlig, vises det til følgende: Hovedregelen ved søknader om oppholdstillatelse er at søknaden må fremmes fra utlandet via en utenriksstasjon, og at utlendingen ikke har lov til å oppholde seg i Norge under søknadsbehandlingen. Fra dette utgangspunktet gjelder en rekke unntak, blant annet for asylsøkere. Har utlendingen rett til opphold i Norge under søknadsbehandlingen, regnes oppholdet som lovlig frem til søknaden er avslått av førsteinstansen og den pålagte utreisefristen er utløpt. Søkeren kan påklage avslaget, og kan ofte ha rett på utsatt iverksettelse. Søkeren vil da ha lovlig opphold i Norge frem til et eventuelt avslag fra klageinstansen og den pålagte utreisefristen er utløpt. Er utreisefristen utløpt, regnes videre opphold i Norge som ulovlig.

Statsløshet (art. 2, 24 og 26)

Svar på spørsmålene i punkt 18

Etter statsborgerloven blir barn automatisk norske dersom moren eller faren er norsk. Det er ikke krav til oppholdstid for barn under to år når en av foreldrene er norsk statsborger eller blir norsk statsborger samtidig med barnet. Barn av utenlandske eller statsløse foreldre blir ikke automatisk norske dersom de fødes i Norge, men kan søke om norsk statsborgerskap.

Regjeringen instruerte i oktober 2016 Utlendingsdirektoratet om gjeldende rett ved søknad om norsk statsborgerskap fra statsløse søkere som er født i Norge, for å sikre at søknadene behandles i henhold til internasjonale konvensjoner som Norge er bundet av. For statsløse barn som er født i Norge, er det et vilkår for statsborgerskap at søkeren har vært bosatt i Norge i tre år. Det er ikke krav om oppholdstillatelse. Statsløse barn som er født i Norge, kan likevel få statsborgerskap uten forutgående botid dersom søknaden fremmes innen et år etter fødselen og barnets foreldre har permanent oppholdstillatelse eller har hatt oppholdsrett i tre år.

Statsborgerloven gjelder med de begrensninger som følger av overenskomster med andre stater og folkeretten for øvrig, og må forstås i lys av de konvensjonene Norge er bundet av på

området, herunder FNs konvensjon om statsløse personers stilling av 1954 og FNs konvensjon om begrensning av statsløshet av 1961.

Statsløshet i seg selv gir ikke rett til oppholdstillatelse i Norge, dersom utlendingen ikke har behov for beskyttelse eller fyller vilkårene for opphold av sterke menneskelige hensyn. Asylsøkere kan imidlertid få oppholdstillatelse i Norge etter tre år dersom det foreligger praktiske hindringer for retur. I praksis ser vi at statsløse kan returnere frivillig, selv om tvangsretur ikke lar seg gjennomføre.

Minoriteters rettigheter (art. 23, 24, 26 og 27)

Svar på spørsmålene i punkt 19

Eier- og bruksrettigheter

Det arbeides for tiden med kartlegging og anerkjennelse av eier- og bruksrettigheter i Finnmark. I medhold av finnmarksloven ble det opprettet en utredende kommisjon, Finnmarkskommisjonen, og en særdomstol, Utmarksdomstolen for Finnmark. Finnmarkskommisjonen utreder eier- og bruksrettigheter på Finnmarkseiendommens grunn. Kommisjonen har utredet fem felt, og satt i gang arbeid med to felt til. Utmarksdomstolen begynte sitt arbeid i september 2014 og behandler tvister om rettighetsspørsmål som kommisjonen har utredet i sine rapporter. Utmarksdomstolens avgjørelser kan, som hovedregel, ankes direkte til Høyesterett. Høyesterett traff 28. september 2016 avgjørelse i Stjernøya-saken, som gjaldt to søksmål knyttet til Stjernøya/Seiland, det første feltet som ble utredet.

Enkelte problemstillinger knyttet til rettighetskartleggingen i Finnmark er nå trolig løst, blant annet gjennom endringer i lov og forskrift. Det dreier seg om en mindre endring i finnmarksloven, i kraft fra 1. januar 2017, som gjelder statens plikt til å dekke partenes sakskostnader i saker for Utmarksdomstolen. Lovendringen er kombinert med en forskriftsendring, som innebærer at statens dekning av partenes sakskostnader ikke lenger går over Utmarksdomstolens eget budsjett. Det ble konsultert med Sametinget, som ga sin tilslutning til endringene.

Regjeringen vurderer hvordan Samerettsutvalgets forslag til rettighetskartlegging sør for Finnmark skal følges opp. Utvalget har også foreslått endringer i flere andre lover, blant annet

i den daværende bergverksloven, nå mineralloven, og reindriftsloven. Forslagene vurderes i de berørte departementene. Utvalgets rapport er omfattende, og vil derfor måtte følges opp gradvis. Dette gjelder også forslaget om kartlegging og anerkjennelse av eksisterende landrettigheter i de tradisjonelle samiske områdene utenfor Finnmark.

Regjeringen viser for øvrig til Samerettsutvalgets syn om at samenes rettigheter til land og naturressurser i områder de tradisjonelt råder over, må vurderes med utgangspunkt i de norske tingsrettslige reglene om alders tids bruk, hevd og sedvane. Disse alminnelige tingsrettslige prinsippene må imidlertid tilpasses særtrekk ved samisk materiell kulturutøvelse. Dette kommer blant annet til uttrykk i to avgjørelser fra Høyesterett i 2001, og i Høyesteretts avgjørelse i Stjernøya-saken 28. september 2016.

Reindrift

Norge og Sverige har i lengre tid arbeidet med å få på plass en ny reinbeitekonvensjon mellom landene, etter at den siste konvensjonen opphørte å gjelde i 2005. Et fremforhandlet forslag til ny konvensjon forelå i 2009. Siden den tid har norske myndigheter lagt ned betydelig arbeid i å få ratifisert en ny konvensjon. Norske myndigheter vil fortsette arbeidet med å få på plass en ny konvensjon, for å sikre en velordnet reindrift på tvers av grensen mellom Norge og Sverige.

Norge og Finland undertegnet 9. desember 2014 en ny konvensjon om oppføring og vedlikehold av reingjerder og andre tiltak for å hindre at rein kommer inn på det andre rikets område. Konvensjonen trådte i kraft 1. januar 2017. Utgangspunktet for konvensjonen er at grensen mellom Norge og Finland er stengt for grensekryssende reindrift. Konvensjonens formål er å regulere fordelingen av ansvar for oppføring og vedlikehold av gjerder og andre tiltak for å hindre at rein kommer over grensen mellom de to rikene, og å regulere oppfølgingen når rein likevel krysser grensen. Gjerdene skal støtte opp om reineiernes vokteplikt, slik at det så langt mulig unngås at rein kommer inn på det andre rikets område.

Arbeidet med en ny stortingsmelding om bærekraft i reindriften startet i 2015 og pågår fremdeles. Det konsulteres med Sametinget og Norske Reindriftsamers Landsforbund om foreslåtte tiltak i meldingen. Det legges opp til at meldingen behandles av Stortinget våren 2017.

Fiske

Kystfiskeutvalget la 18. februar 2008 frem sin innstilling NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark. Saken var på bred høring, og regjeringen og Sametinget avsluttet konsultasjonene om saken i mai 2011. Konsultasjonspartene har ulikt syn på noen av de folkerettslige spørsmålene, men lyktes i å komme til enighet om et sett tiltak som skal medvirke til å sikre det materielle grunnlaget for sjøsamisk kultur. To av tiltakene er en lovfestet rett til å fiske – på visse vilkår – for alle som bor i Finnmark, Nord-Troms og andre kommuner i Troms og Nordland med innslag av sjøsamiske områder, og en tilleggskvote for torsk for de minste kystfiskefartøyene i disse områdene.

I tillegg ble det foreslått å vedta en bestemmelse i havressursloven om at det skal legges vesentlig vekt på hensynet til samisk kultur ved all regulering og forvaltning av fiske og en ny bestemmelse i deltakerloven om at loven skal anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter. Det ble videre foreslått å innføre et forbud mot fiske for fartøy over 15 meter i fjordene, at krav om anerkjennelse av rett til fiskeplasser skal kunne fremsettes for Finnmarkskommisjonen, og å opprette en fjordfiskenemnd for Finnmark, Troms og Nordland som skal ha en viktig rolle i forvaltningen av fiskeressursene.

Lovendringene ble vedtatt i Stortinget 21. september 2012 og trådte i kraft 1. januar 2013. Myndighetene har påbegynt arbeidet med å implementere tiltakene i gjeldende regelverk og fiskeriforvaltning. Fjordfiskennemnda ble opprettet i 2014. Tilleggskvoten for torsk for de minste kystfiskefartøyene er på 3000 tonn i 2017.

Tiltak mot diskriminering av samer

Barne- og likestillingsdepartementet har siden 2014 gitt midler til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) slik at de kan bygge opp sin kompetanse når det gjelder diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn. I 2015 finansierte de forskingsrapporten *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang* (Midtbøen og Lidén (2015:01 Institutt for samfunnsforskning)). Rapporten viser at det er behov for mer kunnskap om diskriminering av samer og nasjonale minoriteter. Foreliggende forskning viser at deler av den samiske befolkningen i Norge har erfaringer med diskriminering som følge av sin samiske bakgrunn. SAMINOR-prosjektet viser blant annet at hver fjerde samisktalende mann og hver tredje samisktalende kvinne har

opplevd etnisk diskriminering. SAMINOR 2-undersøkelsen viser at få samer opplever diskriminering ved blant annet jobbsøking, kjøp av bolig og på leiemarkedet ("Selvopplevd diskriminering av samer i Norge", av Ketil Lenert Hansen i *Samiske tall forteller* 9. *Kommentert statistikk 2016* Sámi University College 1/2016.).

Barnehageloven § 8 sier følgende om samiske barns rettigheter:

"Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur."

Regjeringen iverksatte høsten 2016 en rekke nye tiltak for å bekjempe mobbing i skoler og barnehager. Et hovedtiltak er å styrke de ansattes kompetanse på området, både knyttet til å forebygge mobbing og til å håndtere konkrete mobbesaker. Dette arbeidet skal forsterkes gjennom 2017 og videreføres i flere år fremover (jf. avsnitt x). De samiske miljøene har særskilte utfordringer knyttet til mobbing. Som en del av kompetansearbeidet vil det derfor bli gjennomført et eget pilotprosjekt rettet mot utfordringene i samiske miljøer.

Utdanningsdirektoratet har startet arbeidet med å utvikle dette prosjektet, i samarbeid med Læringsmiljøsenteret, Sametinget og Fylkesmannen i Finnmark. Pilotprosjektet skal omfatte både kommuner, barnehager og skoler i det samiske forvaltningsområdet, og gi kunnskap om hvordan arbeidet med barnehage- og skolemiljø og mot mobbing og krenkelser i den samiske barnehagen og skolen bør gjennomføres. For å få mer kunnskap om samiske utfordringer og om hvilke tiltak som virker, vil pilotprosjektet bli fulgt opp med forskning.

Svar på spørsmålene i punkt 20

Det vises til Norges sjette rapport avsnitt 263–272 og tidligere rapporteringer for informasjon om gjeldende prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget. Det er et grunnleggende krav at konsultasjoner med Sametinget skal skje med formål om å oppnå enighet. Det er dermed ikke grunnlag for å beskrive Sametingets mandat i konsultasjonsprosesser som begrenset til å gi råd.

Regjeringen arbeider med oppfølgingen av forslagene fra Samerettsutvalget 2 (NOU 2007:14) om en lovfesting av retten til konsultasjoner i saker som kan berøre samiske interesser direkte.

Utvalget har foreslått en egen lov om saksbehandling og konsultasjoner. Regjeringen konsulerer med Sametinget om oppfølgingen av forslagene.

I forbindelse med FNs spesialrapportørs rapport om menneskerettighetssituasjonen for samer i Norge, Sverige og Finland gav Norge uttrykk for sitt syn på konsultasjoner og fritt forhåndssamtykke (free, prior and informed consent). Norges addendum ligger her: [\[lenken kommer senere\]](#)

Svar på spørsmålene i punkt 21

I januar 2011 nedsatte regjeringen et offentlig utvalg som skulle undersøke og beskrive politikken og tiltakene overfor taterne/romanifolket fra 1800-tallet og frem til i dag, med særlig vekt på politikken målsettinger, gjennomføring og virkemidler. Utvalget skulle også vurdere funnene i lys av norsk lovgivning og internasjonale menneskerettighetsforpliktelser, og se hvorvidt funnene gir grunnlag for å vurdere nye tiltak som kan bidra til rettferdighet og forsoning. Initiativet til granskningen kom fra representanter for romanifolket/taterne selv. Mandatet ble oppdatert i 2013, samtidig som utvalget og utvalgets sekretariat fikk ny ledelse og sammensetning.

Utvalget la sommeren 2015 frem NOU 2015: 7 Assimilering og motstand. Utvalgets konklusjon er at politikken som ble ført mot romanifolket/taterne mellom 1850 og 1986, var feilslått og nedbrytende. Målet for datidens politikk var å gjøre romanifolket/taterne sosialt og kulturelt lik den norske befolkningen. Norsk misjon blant hjemløse (Misjonen) gjennomførte den offentlige politikken mellom 1907 og 1986 med mandat, lovhjemmel og finansiering fra staten. Utvalget mener at staten bærer hovedansvaret for den politikken som ble ført.

Assimileringspolitikken ble formelt avviklet i 1980-årene, og romanifolket/taterne ble anerkjent som en nasjonal minoritet i 1999. Likevel konkluderer utvalget med at det gjenstår mye før folkegruppen i praksis har oppnådd full anerkjennelse og likeverd i det norske samfunnet.

Rapporten ble sendt på bred høring høsten 2015, og første halvår 2016 ble det også gjennomført ti åpne høringsmøter på ulike steder i landet. Fristen for høringsinnspill var 30. mai 2016. Regjeringen vil i 2017 arbeide videre med oppfølgingen av rapporten, blant annet på bakgrunn av høringsinnspillene.

Barnehage- og skolesektoren

Utdanningsdirektoratet har utarbeidet et informasjonsmaterieell om nasjonale minoriteter, deriblant rom og romanifolket/taterne (http://www.udir.no/globalassets/filer/samlesider/nasjonale-minoriteter/nasjonale_minoriteter_eng_trykk-01.02.pdf). Målgruppen for materialet er ansatte i barnehager og skole, og det inneholder kapitler om hver av de nasjonale minoritetene. Innledningskapitlet omtaler blant annet de særlige rettighetene de nasjonale minoritetene har, blant annet retten til særskilt språkopplæring. Kapitlet om rom er oversatt til romanes. Utdanningsdirektoratet har imidlertid valgt å utsette oversettelsen av kapitlet om romanifolket/taterne inntil videre, fordi direktoratet i møter med representanter for romanifolket/taterne har opplevd at det innad i minoriteten er stor uenighet både om hvorvidt det er ønskelig med materieell på romani og hva som er riktig normering.

Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet har siden 2004 støttet et prosjekt om romanifolket/taterne. Prosjektet er opprinnelig et initiativ fra Taternes landsforening. Hovedformålet med prosjektet har vært å fremme kunnskap om romanifolkets/taternes kultur i skoler og barnehager og å bidra til å skape stolthet blant barn og unge fra romanifolket/taterne. I 2016 ble opplegget knyttet til kunnskap om nasjonale minoriteter generelt og romanifolket/tatere spesielt videreført for studenter ved lærerutdanningene ved Høgskolen i Østfold. Opplegget er forankret i høgskolens ledelse og er ment for å tas inn i ordinær undervisning. Representanter for Taternes Landsforening deltar i opplegget.

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) har på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet utarbeidet et opplegg om de nasjonale minoritetene til bruk i barnehager og 1. til 7. trinn i grunnskolen (oppleggene ligger på <http://www.minstemme.no/>). Som en del av disse oppleggene er det små eksempler fra de ulike minoritetenes språk. Oppleggene er knyttet til rammeplan for barnehagen og kompetansemål i læreplanene som gjelder for alle, men selve oppleggene er det frivillig å bruke. NAFO holder i disse dager på å ferdigstille opplegg for ungdomstrinnet og videregående opplæring. Oppleggene er forankret i organisasjonene for de nasjonale minoritetene.

Svar på spørsmålene i punkt 22

Spørsmålet bygger på premisser om en praksis som er ukjent for norske myndigheter. Norsk statistikk er basert på landbakgrunn, og ikke på etnisitet, slik at det ikke foreligger spesifikk statistikk knyttet til rom-bakgrunn.

Norsk barnevernlov gjelder for alle i riket, uavhengig av status, bakgrunn eller oppholdsgrunnlag. Omsorgsovertaker er basert på dokumentert omsorgssvikt, vold eller overgrep – ikke på etnisitet. Dersom det er ansett nødvendig å flytte et barn til fosterhjem, skal barneverntjenesten i første rekke søke å finne et egnet fosterhjem i slekt og nettverk. Norske myndigheter anser det viktig å ivareta barnets språklige og kulturelle bakgrunn, så langt det er mulig. Det medfører ikke riktighet at norsk barnevern overtar omsorgen for barn fordi de tilhører rom-familier.

The main objective of the Child Welfare Services is to assist children and families with problems. In fact, the vast majority receive voluntarily assistive measures in their home, like advice and guidance on parenting, counselling, financial aid etc. However, there are exceptions. Sometimes children need to be removed from their parents due to severe neglect, violence or abuse. Under such circumstances, a County Social Welfare Board or the Court may issue a care order.

The Boards and Court are independent impartial decision-making authorities led by judges and cannot be instructed. It is not the Child Welfare Service as such that decide, but the Service can advise. According to our legislation, a care order must be necessary and in the child's best interest.

When a care order is considered, parents are entitled to a due process, including a lawyer paid for by the government, the right to be heard and the right to appeal the decision of the County Social Welfare Board to the Courts. Parents can once a year file for a revocation of the care order.

Placing a child outside its home without the parents' consent is always a measure of last resort. It is worth noting that a recent Council of Europe report shows that Norway is in the low range of countries with respect to the number of children in alternative care.

**Tiltak for å gjennomføre punkt 15 i Komiteens “concluding observations”
(CCPR/C/NOR/CO/6)**

Norge introduserte i 2010 innstramminger i regelverket for familieinnvandring, herunder et skjerpet underholds krav. På bakgrunn av svært høye ankomster av asylsøkere høsten 2015 så regjeringen behov for ytterligere innstramminger i regelverket for familieinnvandring.

Norge har i 2016 vedtatt å innføre et tilknytningskrav for familieinnvandring når referansepersonen har beskyttelse i Norge. Bestemmelsen innebærer at oppholdstillatelse til familiemedlemmer kan nektes dersom familieinnvandring er mulig i et trygt land som familien samlet sett har sterkere tilknytning til enn til Norge. I slike tilfeller mener regjeringen at det er mer nærliggende at familien bosetter seg i det andre landet. Endringen har ikke trådt i kraft.

Det er også innført et krav om at begge parter må være fylt 24 år i saker om familieetablering. Formålet er å bekjempe tvangsekteskap. Vilåret skal i utgangspunktet gjelde generelt, men det kan gjøres unntak dersom det er åpenbart at ekteskapet eller samlivet er frivillig. Vilåret gjelder for søknader som fremmes 1. januar 2017 eller senere.

De vedtatte endringene er grundig vurdert opp mot Norges internasjonale forpliktelser, herunder retten til familieliv.

UDI fattet i 2015 nesten 16 000 førstegangsvedtak i saker om familieinnvandring, hvorav drøyt 3 300 var avslag. Av disse avslagene skyldtes 40 prosent at kravet til sikret underhold ikke var oppfylt.